

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نگارش (۳)

شاخه نظری - کلیه رشته ها

راهنمای معلم

پایه دوازدهم
دوره دوم متوسطه

دانلود سوالات آزمون

راهنمای کامل آزمون

وزارت آموزش و پرورش

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:

راهنمای معلم نگارش (۳) - پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۳۳۷۱

پدیدآورنده:

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:

محمی‌الدین بهرام‌محمدیان، احمد تمیم‌داری، عباسعلی وفائی، حسین قاسم‌پورمقدم، حسن ذوالفقاری،

معصومه نجفی‌پازکی، محمدرضا سنگری، غلامرضا عمرانی، علی‌اکبر کمالی‌نهاد، احمد خاتمی، حجت

کجانی حصارى و محمد نوریان (اعضای شورای برنامه‌ریزی)

معصومه نجفی‌پازکی، حسین قاسم‌پورمقدم و صدف گل‌مرادی (اعضای گروه تألیف) - ملاحظ

نجفی‌عرب (ویراستار)

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع:

اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

شناسه افزوده آماده‌سازی:

احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (مدیر هنری) - رضوان جهانی فریمانی

(صفحه‌آرا) - سیده فاطمه طباطبایی، زهره برهانی، علیرضا ملکان، سید کیوان حسینی، سپیده

ملک‌ایزدی و راحله زادفتح‌اله (امور آماده‌سازی)

نشانی سازمان:

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وبگاه: www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir

ناشر:

شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱

(اروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹

چاپخانه:

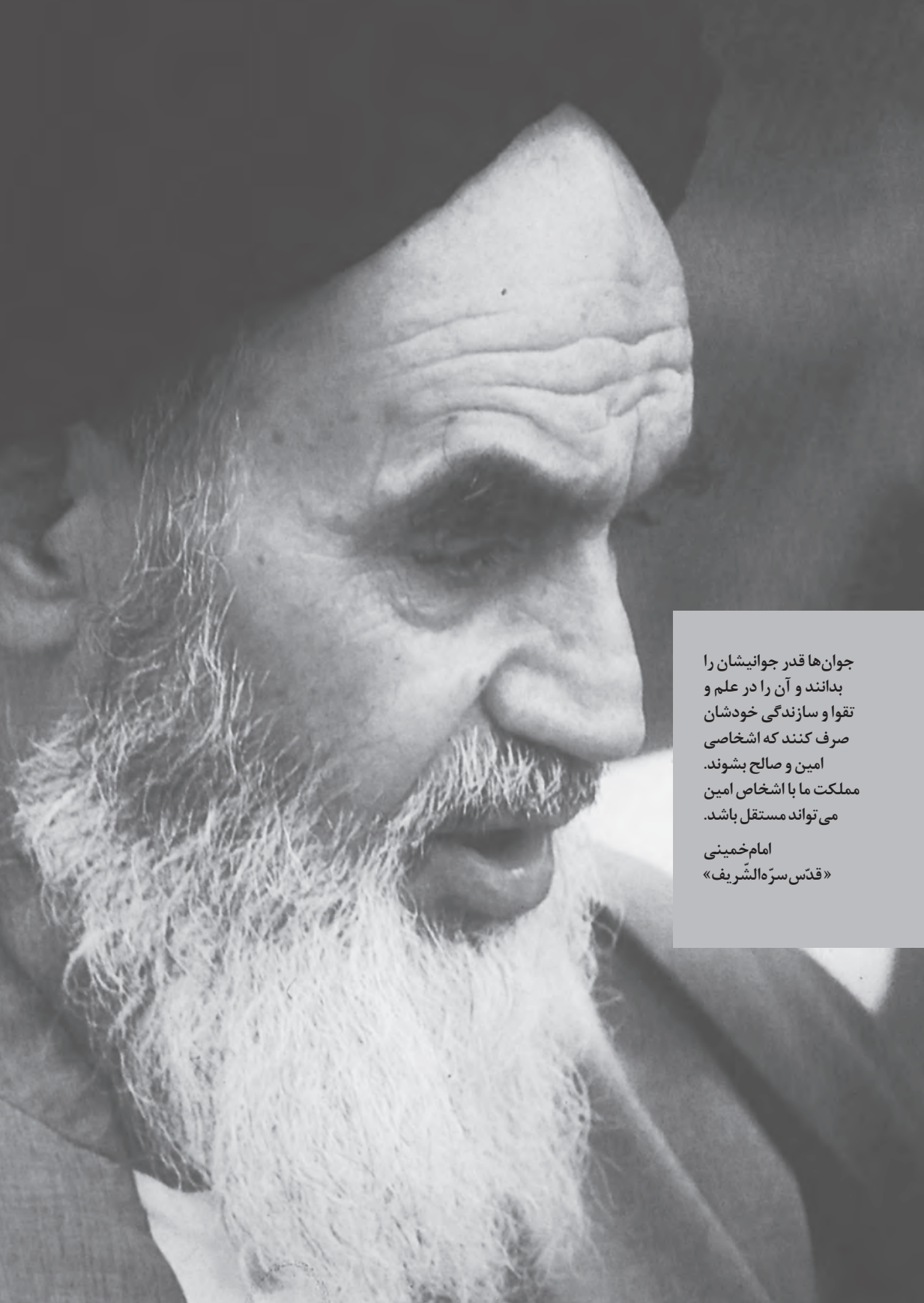
شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

چاپ اول ۱۳۹۷

سال انتشار و نوبت چاپ:

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۳۲۸۱-۲

ISBN 978-964-05-3281-2

جوان‌ها قدر جوانیشان را
بدانند و آن را در علم و
تقوا و سازندگی خودشان
صرف کنند که اشخاصی
امین و صالح بشوند.
مملکت ما با اشخاص امین
می‌تواند مستقل باشد.

امام خمینی
«قدس سره الشریف»

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست

پیشگفتار

بخش نخست: کلیات ۱

۲ مبانی برنامه‌دروسی حوزه یادگیری زبان و ادبیات فارسی

۲ رویکردهای حاکم بر برنامه درسی نگارش

۵ اهداف برنامه درسی

۷ ساختار و محتوا

۱۹ روش‌های یاددهی – یادگیری

۲۰ ارزشیابی

بخش دوم: بررسی درس‌ها ۲۳

۲۴ مقدمه

۲۵ درس اول: خاطره‌نگاری

۳۵ درس دوم: نگارش ادبی (۱): نثر ادبی

۴۹ درس سوم: نگارش ادبی (۲): قطعه ادبی

۶۲ درس چهارم: نامه‌نگاری

۷۴ درس پنجم: نگارش علمی: مقاله نویسی (۱)

۸۶ درس ششم: نگارش علمی: مقاله نویسی (۲)

۹۴ کتاب‌نامه

پیشگفتار

زبان فارسی، حافظ وحدت قوم ایرانی و ابزار انتقال فرهنگ ایرانی – اسلامی است و به تعبیر دقیق و زیبای مقام معظم رهبری، «رمز هویت ملی ماست». بویایی، گسترش و پایایی این زبان به آفرینش متن‌های ماندگار وابسته است. قله‌های سرافرازی چون فردوسی، مولوی، سعدی و حافظ از آفریدگاران بزرگ متون ارزشمند فارسی هستند.

اگر زبان را دارای دو جنبهٔ گفتاری و نوشتاری بدانیم، معمولاً زبان نوشتاری نزد اکثر افراد مهم‌تر از زبان گفتاری است زیرا نوشتار سنجیده‌تر از گفتار است و هنگام نوشتن امکان تأمل، سنجش و تجدید نظر بیشتر وجود دارد. از طرف دیگر آثار معتبر ادبی و متون مذهبی و میراث فرهنگی از راه نوشتار در دسترس جامعه قرار می‌گیرد.

هر کتاب، درحقیقت، تجربه‌ای از نوشتن را به همراه دارد. خواندن دقیق کتاب‌های مناسب، می‌تواند سرمشق درست‌اندیشی و آسان‌نویسی باشد؛ به بیان دیگر نوشتن، فرزند خواندن است و هرچه بیشتر بخوانیم، توانایی‌های ذهن ما بیشتر و نوشتن برای ما آسان‌تر می‌شود. کتاب نگارش (۳) شامل شش درس است که پیوسته با آموزش سال‌های گذشته و استمرار و تکامل آنهاست. مجموعهٔ درس‌های کتاب در دو حوزه ارائه می‌شود؛ نخستین حوزه قلمرو ادب است، شامل خاطره‌نگاری، قطعه و نثر ادبی؛ حوزهٔ دوم قلمرو نوشته‌های ساختارمند و علمی است شامل نامه‌نگاری و مقاله‌نویسی. در کتاب نگارش (۳) نیز به سیاق کتاب‌های نگارش پیشین، نویسنده برای نوشتن، مراحل پیش از نوشتن، نوشتن و پس از نوشتن را طی می‌کند؛ به بیان دیگر کلیهٔ فرایندهای تولید متن که در سال‌های گذشته آموختیم، در این کتاب نیز لازم است.

در هر درس، بعد از متن آموزشی، کارگاه نوشتن در سه بخش «تشخیص»، «تولید متن» و «ارزیابی» سازماندهی شده است. فعالیت‌های «کارگاه نوشتن» با نظمی علمی و آموزشی به دنبال هم آمده‌اند؛ فعالیت شمارهٔ یک با هدف تقویت توانایی بازشناسی و تشخیص، فعالیت شمارهٔ دو با هدف تقویت توانایی نوشتن و تولید متن و فعالیت شمارهٔ سه با هدف تقویت داوری و توانایی بررسی، تحلیل و نقدنویسی طراحی شده است. «حکایت‌نگاری»، بخشی دیگر از فعالیت‌هاست. در حکایت‌نگاری، تأکید بر بازنویسی به زبان ساده و ساده‌نویسی است. «مثل‌نویسی»، تمرینی برای بازآفرینی و گسترش مثل است. در مثل‌نویسی، دانش‌آموزان با افزودن شاخ و برگ به اصل مثل، نوشتهٔ جدیدی را خلق می‌کنند. «شعرگردانی»، از دیگر فعالیت‌های نگارشی است که به تحکیم

آموزه‌های ادبی و تقویت توانایی بازگردانی مفاهیم بلند ادبی به نثر معیار فارسی است. حکایت، مثل و شعر در بارورسازی ذهن و زبان و پرورش حافظه و تقویتِ خوب سخن گفتن و زیبا نوشتن، بسیار موثر است.

دربارهٔ ارزشیابی این کتاب باید یادآور شویم که رویکرد برنامه و محتوای کتاب، «مهارتی» است؛ یعنی برای کسب مهارت نوشتن، ضروری است، فرایند آموزش، زایش و بارش فکری، سازماندهی ذهنی، تولید، تمرین و تکرار طی شود. بدین سبب، این کتاب، کاملاً ورزیدنی و عملی است و در ارزشیابی از آن، جایی برای طرح پرسش‌های شناختی و حفظ کردنی نیست. یکی از اصلی‌ترین دلایل کم بودن حجم و تعداد درس‌ها هم همین است؛ کمتر حرف بزنیم و بیشتر به نوشتن، فرصت بدهیم.

گروه زبان و ادب فارسی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

به نام خداوند لوح و قلم حقیقت‌نگار وجود و عدم

اگر در خویش میل نوشتن سراغ کردی، میلی که سَر آن را جز اولیاء ندانند، باید
در تو سه چیز باشد :

شناختی، هنری و سحری.

شناخت موسیقی کلمات، هنر ساده و بی‌پیرایه‌نویسی و سحر عشق و علاقه داشتن
به آنها که نوشته تو را می‌خوانند.

جبران خلیل جبران

بخش نخست

کلیات

مبانی برنامه درسی حوزه یادگیری زبان و ادبیات فارسی

زبان و ادبیات فارسی، بازنمایاننده اندیشه‌ها، باورها و شکوه فکر فرهیخته فرهنگ ایران است و چونان میراث ارزشمند نسل‌ها و سده‌ها از گذشته به امروز، راه یافته است. برگ برگ فرهنگ و ادب فارسی را آثار منشور و منظومی تشکیل داده که بیانگر غنای اندیشه و بینشوری ایرانیان است. توجه به این موضوع حیاتی، وظیفه حساس و خطیر برنامه‌ریزان درسی به ویژه در قلمرو تعلیم و تربیت به شمار می‌رود تا از طریق ایجاد فضاهای مناسب برای دانش‌آموزان، امکان آشنایی آنان با این ذخایر فرهنگی فراهم آید و تجارب شایسته برای رسیدن به مراتبی از حیات طیبه و نیکوتر زیستن، کسب شود. یکی از مهارت‌های ضروری در دنیای کنونی، توانایی نوشتن است، انسان در زندگی اجتماعی به بازگویی سخن و ارتباط با هم‌نوعان خود نیاز دارد. نوشتن در کنار گفتن، از راه‌های ماندگارسازی کلام و بیان افکار است. نوشتن به سبب پیوستگی ناگسستگی با اندیشه و تفکر انسان، می‌تواند نقشی مهم در تقویت خلاقیت و کاربرد آن، داشته باشد؛ بنابراین، با طراحی و تدوین برنامه درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه، آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از میراث فرهنگی ترغیب کرد و در به کارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

رویکردهای حاکم بر برنامه درسی نگارش

رویکرد، جهت‌گیری اساسی نسبت به فرایند یاددهی – یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه‌ریزی درسی است. در یک نگاه کلی، از دو دیدگاه (برنامه درسی ملی و برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی) می‌توان به رویکرد، نگریست.

■ رویکرد عام

بر بنیاد «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، یعنی شکوفایی فطرت الهی، استوار است و تألیف و سازماندهی کتاب با توجه به عناصر پنج‌گانه (علم، تفکر، ایمان، اخلاق و عمل) و جلوه‌های آن در چهار پهنه (خود، خلق، خلقت و خالق) انجام گرفته است.

■ رویکرد ویژه

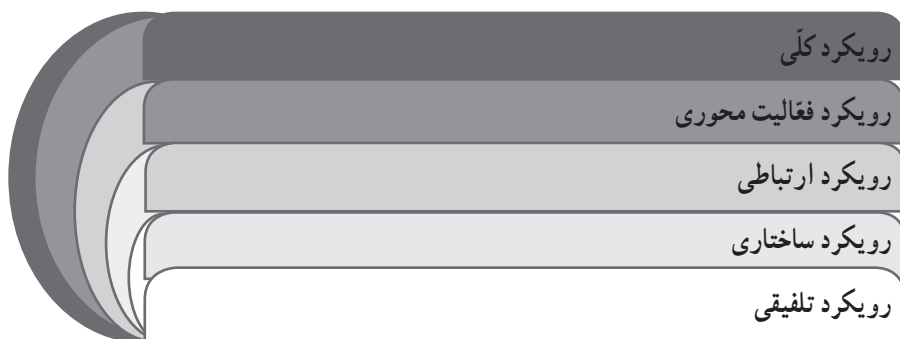
در برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی، رویکرد ویژه یا خاص، برای آموزش مهارت‌های نوشتاری، رویکرد مهارتی است.

■ رویکرد مهارتی

رویکرد اصلی برنامه در تألیف و سازماندهی محتوای آموزشی این دوره، «رویکرد مهارتی» است. یعنی توانایی نوشتن، مهارتی است که در پی آموزش، تمرین، تکرار و نوشتار، کسب می‌شود. نوشتن، هنری زبانی نیست، بلکه مهارتی اکتسابی است. از این رو، این درس، کاملاً ورزیدنی و عملی است. دانستنی‌های حفظی این کتاب، بسیار اندک و ناچیز است؛ لذا شایسته است از کشاندن آموزش کتاب به سمت مباحث دانشی و حفظ کردنی پرهیز شود. دانش‌آموزان باید در کلاس، فرصت نوشتن، بازنویسی و نقد نوشته‌های یکدیگر را تجربه کنند. مناسب‌ترین راه، همین است. یکی از اصلی‌ترین دلایل کاهش حجم کتاب و تعداد درس‌ها، ایجاد فرصت بیشتر برای تجربه‌های یادگیری است. کمتر حرف بزنیم و به دانش‌آموزان برای نوشتن فرصت بیشتری بدهیم.

رویکردهای فرعی نیز در تدوین و سازماندهی محتوا مورد توجه بوده‌اند که عبارت‌اند از:

نمایه رویکردهای فرعی برنامه درسی

■ رویکرد کلی

براساس این رویکرد (روان‌شناسی گشتالت)، انسان هنگام برخورد با امور و پدیده‌ها، ابتدا به کل آنها توجه می‌کند و پس از آن به اجزای سازنده کل می‌پردازد؛ به همین جهت در برنامه‌های درسی و مراحل یاددهی – یادگیری نیز نخست باید اشکال و صورت‌های کل را به دانش‌آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از «شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده»، اجزای آن را معرفی کنیم.

■ رویکرد فعالیت محوری

با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت درس نگارش، مهارتی است و از طریق این مهارت‌ها به جنبه‌های درونی و برونی فرد پرداخته می‌شود، سعی شده است به‌طور متعادل در طراحی برنامه درسی فارسی متوسطه، به جنبه‌های مختلف آموزش دانش آموز دوره متوسطه توجه کافی شود و متناسب با آن، عناصر محتوا و فعالیت‌های یادگیری سازماندهی شود.

■ رویکرد تلفیقی

از آنجا که درس‌های «نگارش» و «فارسی» ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده‌اند، تلاش شده برنامه درسی به نحوی تلفیقی ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، افزایش قدرت خلاقیت و... تقویت شود و همچنین تفکر خلاق و انتقادی دانش‌آموزان پرورش یابد.

■ رویکرد ساختاری

برنامه آموزش نگارش به‌گونه‌ای طراحی و تدوین شده که در نهایت، دانش‌آموز نسبت به ساختارهای تشکیل‌دهنده زبانی و نوشتاری آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت در شناخت جنبه‌های توصیفی زبان، به معانی موجود در آن پی ببرد و بتواند در نوشتن، ساختار معیار زبان نوشته را به کار بگیرد.

■ رویکرد ارتباطی

در این رویکرد، کتاب نگارش وسیله‌ای برای فهم و پیام‌رسانی و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌گردد و به جای توانش زبانی و ادبی، به توانش ارتباطی و کنش‌های زبانی اهمیت داده می‌شود، در نتیجه، حس نیاز دانش‌آموز به بهره‌گیری از آثار زبان و ادبیات، رشد یافته، امکان تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این رویکرد این است که آموزه‌ها و رهیافت‌های این رویکرد به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری و هم رویکرد نقش‌گرایی را در بر می‌گیرد. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی در قلمرو مهارت‌های زبانی به شمار آورد. از این دیدگاه، همه توانایی‌های زبانی در پی پروردن خوب سخن گفتن و راحت نوشتن برای دستیابی به مهارت ارتباط هستند.

اهداف برنامه درسی

الف) عنصر تعقل :

- تقویت تفکر و پرورش قوه قضاوت و ارزیابی منطقی
- ایجاد فرصت‌های مناسب در برنامه برای تربیت و پرورش شهروندانی با نگرشی عقلانی
- ایجاد فرصت‌های مناسب در برنامه برای تربیت و پرورش تفکر خلاق و انتقادی
- تقویت توانایی تفکر و افزودن بر توانایی‌های ذهن و زبان

ب) عنصر ایمان :

- ایجاد علاقه به زبان، فرهنگ و ادبیات ایران اسلامی در میان دانش‌آموزان
- بهره‌گیری از مظاهر باورشناختی و ایمانی در نوشته‌ها
- تقویت علاقه و نگرش مثبت به مطالعه و کتاب خوانی
- تقویت علاقه و نگرش مثبت به کاربرد مهارت‌های نوشتن
- ایجاد نگرش مثبت در به کارگیری کلام بزرگان و توانایی به کارگیری آن در نوشتن

پ) عنصر علم :

- آشنایی با اصول و قواعد پرورش موضوع در چارچوب قالب‌های متفاوت نگارشی
- تقویت توانمندی در جذب و دریافت موضوعات از محیط پیرامون
- آشنایی بیشتر با روش‌های مبتنی بر «پرسش‌گری» با هدف خلق نوشته
- آشنایی با روش‌های مبتنی بر خلاقیت
- آشنایی با قواعد درست‌نویسی جمله و عبارت
- آشنایی با سازمان دهی ذهنی برای نوشتن یک اثر
- شناخت نمونه‌هایی از نوشته در قالب‌های خاطره، نثر ادبی، انواع نامه، مقاله و...
- شناخت ابعاد زیبایی شناختی اشعار، مثل‌ها، حکایات و...
- آشنایی با روش مقایسه به عنوان راهی برای گسترش فکر
- آشنایی با شیوه جانشین‌سازی در خلق نوشته
- آشنایی با حدود و ثغور شکسته نویسی

ت) عنصر عمل :

- توانایی برگرداندن زبان گفتار به زبان معیار
- توانایی خواندن متن همراه با درک و فهم درون مایه آن
- توانایی بازشناسی متون با توجه به ساختار و زبان نوشته
- توانایی ارزشیابی، نقد و تحلیل نوشته خود و دیگران
- توانایی باز آفرینی مثل‌ها
- توانایی بازنویسی حکایت‌ها
- توانایی بازپروری اشعار
- مهارت گسترش متن با استفاده از تکنیک‌های مختلف
- کسب مهارت روایت مناسب یک رویداد، خاطره و...
- تولید یک نوشته در قالب‌های نگارش خلاق (خاطره، قطعه، نثر ادبی، نامه‌های دوستانه و...)
- کاربرد بجای واژگان
- تقویت شناخت از خویشتن و ایجاد حس اعتماد به نفس
- کسب مهارت تأثیرگذاری بیشتری در موقعیت‌های تبلیغی و ارشادی
- توانایی بحث و تجزیه و تحلیل در باب موضوعات مختلف
- تولید یک نوشته در قالب‌های نگارش علمی و رسمی (مقاله، نامه‌های اداری و...)
- استفادهٔ بجا و به اندازه از آرایه‌های ادبی
- نگاه نو و بدیع به پدیده‌ها
- رعایت زبان نوشته متناسب با نوع آن (اداری، علمی و...)
- رعایت ساختار صحیح یک مقالهٔ پژوهشی
- خلق نوشته‌های ادبی کوتاه
- تولید متن‌های تأثیرگذار در زمینهٔ تبریک، تسلیت یا سایر مناسبت‌ها
- بهره‌گیری از احساس و خیال در نوشته
- رعایت علائم سجاوندی (نشانه گذاری) در نوشته
- توجه به پاکیزه نویسی و خوش خطی و نداشتن غلط املائی در انشا

- به کارگیری مهارت‌های تفکر مانند مقایسه، تعمیم، استنباط، پیش‌بینی، حل مسئله و...
- رعایت نظم بخشی و انسجام متن نوشته
- رعایت تسلسل و توالی وقایع در نوشته‌های روایتی
- درک ابعاد زیبایی شناختی نمونه‌های موجود و بهره‌گیری از آن در نوشته

ث) عنصر اخلاق:

- آشنایی با ارزش‌های فرهنگی، دینی، اجتماعی و اخلاقی ایران اسلامی
- تقویت علاقه‌مندی به رعایت اصول اخلاقی و منصفانه در نقد آثار
- تقویت فرهنگ نقدپذیری و تحمل سخن دیگران
- تلطیف احساسات، عواطف و التذاذ ادبی از راه مطالعه آثار ادبی

ساختار و محتوا

کتاب نگارش پایه دوازدهم بخشی از برنامه آموزش مهارت نوشتن است که آغاز آن به دوره متوسطه اول برمی‌گردد، بنابراین برای آشنایی با این برنامه، لازم است بازگشتی مختصر بر ساختار محتوایی کتاب نگارش متوسطه اول و نگارش دهم و یازدهم داشته باشیم.

■ نگاهی به ساختار و محتوای کتاب «نگارش» متوسطه اول

در کتاب نگارش دوره اول متوسطه، علاوه بر نوشتن، به مهارت‌های شنیدن، سخن گفتن، درک متن و نقد و تحلیل توجه شده است.

نقطه آغاز نوشتن در این کتاب، آموزش تفکر، طبقه‌بندی مطالب در ذهن و انسجام نوشتاری است. در ادامه برای آموزش نوشتن، چارچوب‌ها و روش‌هایی ارائه می‌شود.

کتاب نگارش در متوسطه اول شامل هشت درس است. در هر درس علاوه بر متن درس، تمرین‌های نوشتاری در سه بخش با عنوان «فعالیت‌های نگارشی»، «درست‌نویسی»، «تصویرنویسی»، «حکایت نگاری» یا «مَثَل‌نویسی»، سازمان‌دهی شده است؛ بنابراین هر درس شامل موارد زیر خواهد بود:

نمایه‌ای که در ادامه می‌آید مروری سریع بر مطالب کتاب‌های نگارش دوره اول متوسطه دارد.

نمایه محتوای کتاب‌های دورهٔ اوّل متوسطه

درس اوّل	درس دوم	درس سوم	درس چهارم	درس پنجم	درس ششم	درس هفتم	درس هشتم
نقشه نوشتن	طبقه‌بندی موضوع	کوچک‌ترکردن موضوع	بندهای بدنه	جمله‌موضوع	بند مقدمه، بند نتیجه	راهی برای نظم دادن به ذهن و نوشته	روشی برای نوشتن دربارهٔ موضوع‌های ذهنی
آشنایی با سازمان‌دهی ذهنی برای نوشتن یک اثر و تقویت توانایی طبقه‌بندی ذهن و نوشته	آشنایی با طبقه‌بندی موضوع، تقویت توانایی تفکیک بندهای موضوع و توانایی تشخیص «ریز موضوع»های یک نوشته	آشنایی با مهارت کوچک‌ترکردن موضوع و تقویت مهارت شناخت ریز موضوع‌ها در متن	شناخت جمله موضوع و جمله‌های تکمیلی و تقویت‌کننده و نقش آنها در بند نویسی	آشنایی بیشتر با جمله‌موضوع، تقویت مهارت تولید بندهای بارعایت جمله موضوع و جمله‌های تکمیل‌کننده	آشنایی با بند مقدمه و بند نتیجه و تقویت مهارت در فضا‌سازی و تصویری کردن نوشته	تقویت مهارت نوشتن با طرح سؤال برای نوشتن دربارهٔ مفاهیم ذهنی	آشنایی با طرح سؤال برای نوشتن دربارهٔ مفاهیم ذهنی

پایه هفتم

درس اوّل	درس دوم	درس سوم	درس چهارم	درس پنجم	درس ششم	درس هفتم	درس هشتم
مهندسی نوشتن	بیشتر بخوانیم، بهتر بنویسیم	نگاه کنیم و بنویسیم	گوش بدهیم و بنویسیم	با سنجش و مقایسه، آسان‌تر بنویسیم	با جانشین‌سازی راحت‌تر بنویسیم	دگرگونه ببینیم و گونه‌گون بنویسیم	افکار و گفتارمان را بنویسیم
آشنایی با سازمان‌دهی ذهنی برای نوشتن یک اثر، مروری بر محتوای پایهٔ هفتم	مطالعهٔ کتاب همراه با درک و درون مایهٔ آن و آشنایی با این موضوع که هر تصویر، نگاره نقاشی، نگارگری و... در واقع یک متن است.	آشنایی با سواد دیداری در خوب نوشتن، تقویت توجه به ویژگی‌های ظاهری	تقویت حافظهٔ شنیداری از طریق خوب گوش دادن، تقویت مهارت شنوایی و بهره‌گیری از آن در نوشتن	تقویت سنجش و مقایسه در نوشتن و تقویت توجه به جنبه‌های گوناگون یک پدیده	آشنایی با شیوهٔ جانشین‌سازی در نوشتن	آشنایی با نوشتن از طریق نگرستن از دیدگاه‌های مختلف به یک موضوع، توجه به مزایا، معایب و نکات جالب یک موضوع و...	آشنایی با کاربردهای زبان معیار و زبان گفتاری، تقویت توانایی برگرداندن زبان گفتار به زبان معیار

پایه هشتم

درس اول	درس دوم	درس سوم	درس چهارم	درس پنجم	درس ششم	درس هفتم	درس هشتم
با ذهنی نظام‌مند و پرورده بنویسیم.	واژه‌ها را بشناسیم، گزینش کنیم و به کار بگیریم.	نوع زبان نوشته را انتخاب کنیم.	فضا و رنگ نوشته را تغییر دهیم.	نوشته را خوش آغاز کنیم، زیبا به پایان ببریم و نیکونام‌گذاری کنیم.	قالبی برای نوشتن برگزینیم.	وسعت و عمق نوشته را بیشتر کنیم.	نوشته را ویرایش کنیم.
مروری بر نقشه ذهنی و راه‌های پرورش ذهن	اهمیت گسترش واژگان و بهره‌گیری از ظرفیت‌های شبکه معنایی، ناسازی معنایی و تنوع فعل‌ها	آشنایی با بافت زبانی «نوشته‌های عادی» و «نوشته‌های ادبی»، شناخت ویژگی‌های زبان عادی و زبان ادبی	آشنایی با بافت زبانی و محتوایی نوشته‌های «طنز‌آمیز» و «غیرطنز»، آشنایی با شش شیوه و شگرد برای خلق فضای طنز در نوشته	آشنایی با روش‌های مناسب برای آغاز و پایان موفق یک نوشته	شناخت قالب‌های مناسب و مختلف نوشته مانند داستان، گزارش، زندگی‌نامه، سفرنامه، خاطره و نامه ...	ایجاد نگرش مثبت نسبت به مطالعه کتاب، به منظور افزودن بر وسعت و عمق نوشته و بهره‌گیری از آیه، حدیث، سخنان حکیمانه، مثل ... در نوشتن	تأکید بر پرهیز از ویرایش نوشته در مرحله آزاد نویسی و تأکید بر اهمیت ویرایش در مرحله بیراسته نویسی

اینک پس از آشنایی مختصر با ساختار کتاب نگارش در دوره اول متوسطه، به معرفی ساختار کتاب نگارش دهم و یازدهم در دوره دوم متوسطه می‌پردازیم.

آشنایی با ساختار کتاب نگارش پایه دهم

برنامه آموزش مهارت نوشتن در دوره دوم متوسطه با کتاب نگارش دنبال می‌شود؛ به بیان دیگر دانش‌آموزان با گذراندن دوره اول متوسطه، سطوحی از مهارت را کسب کرده‌اند. کتاب نگارش پایه دهم شامل هشت درس است. در هر درس علاوه بر متن درس، تمرین‌های نوشتاری در چهار بخش با عنوان «کارگاه نوشتن»، «حکایت‌نگاری»، «مثل نویسی» و «شعرگردانی» سازماندهی شده است؛ بخش «هنجار نوشتار» نیز برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با زبان معیار آمده است. برای آشنایی با ساختار کتاب نگارش دهم نگاهی به فهرست مطالب کتاب خواهیم داشت که در نمایه زیر آمده است.

نمایه ساختار کلی کتاب نگارش پایه دهم

آشنایی با ساختار کتاب نگارش پایه یازدهم

کتاب نگارش پایه یازدهم شامل شش درس است. در هر درس علاوه بر متن درس، تمرین های نوشتاری در چهار بخش با عنوان «کارگاه نوشتن»، «حکایت نگاری»، «مثل نویسی» و «شعر گردانی» سازماندهی شده است. برای آشنایی با ساختار کتاب نگارش پایه یازدهم نگاهی به مطالب کتاب خواهیم داشت که در نمایه زیر آمده است.

آشنایی با ساختار کتاب نگارش پایه دوازدهم

کتاب نگارش پایه دوازدهم شامل شش درس است. در هر درس علاوه بر متن درس، تمرین‌های نوشتاری در چهاربخش با عنوان «کارگاه نوشتن»، «حکایت‌نگاری»، «مثل‌نویسی» و «شعرگردانی» سازماندهی شده است. از آنجایی که این کتاب پل ارتباطی دبیرستان و دانشگاه است، لذا دروس آخر کتاب به آموزش مقاله‌نویسی پرداخته است تا دانش‌آموزان با نگارش علمی آشنا شوند.

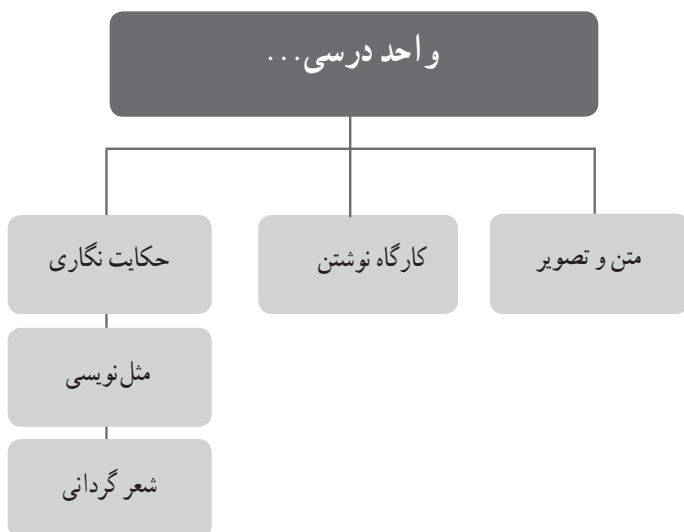
برای آشنایی با ساختار کتاب نگارش پایه دوازدهم نگاهی به مطالب کتاب خواهیم داشت که در نمایه زیر آمده است.

معرفی یک واحد درسی

برای آشنایی بیشتر با اجزای یک درس، در ادامه ابتدا نمایه ساختار درس ارائه می‌شود، سپس هر یک از عناصر درس به تفصیل معرفی می‌گردد.

نمایه ساختار یک واحد درسی کتاب نگارش پایه دوازدهم

معرفی عناصر درس

۱- متن درس

اولین بخش هر درس، محتوای آموزشی آن است که به صورت نظام مند، دانش آموزان را با ساختار و اجزای نوشته آشنا می‌کند و چگونه نوشتن را با روش‌های مختلف به آنها آموزش می‌دهد. توضیح بیشتر درباره اهداف و محتوای متن درس، در بخش دوم کتاب در بررسی درس‌ها ارائه می‌شود.

۲- کارگاه نوشتن

فعالیت‌های کارگاه نوشتن با نظمی علمی، منطقی و آموزشی به دنبال هم آمده‌اند. در این بخش سه فعالیت طراحی شده است. شماره یک با هدف تقویت توانایی تشخیص، شماره دو با هدف پرورش توانایی نوشتن و تولید دانش‌آموزان و شماره سه با هدف تقویت توانایی بررسی متن، تحلیل و نقدنویسی، طراحی شده است.

فعالیت اول: نخستین فعالیت نگارشی درحوزه بازشناسی قرار می‌گیرد و پاسخ این بخش اغلب همگراست. (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با فهم مطالب درس پاسخ آن را خواهند داد.) این پرسش میزان تشخیص و توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به آموزه‌های متن درس، ارزشیابی خواهد کرد.

فعالیت دوم: فعالیت نگارشی دوم در حوزه آفرینش قرار می‌گیرد و هدف از این بخش، پرورش توانایی نوشتن و تولید دانش‌آموزان است، این فعالیت واگراست. البته، سنجه، معیار و موضوع نوشتن در هر درس، بر بنیاد آموزه‌های همان درس استوار است. فعالیت نخست، برای تقویت بازشناسی و تشخیص و فعالیت دوم با هدف پرورش توانایی آفرینش، تولید نوشتن و انشای دانش‌آموزان طراحی شده است.

فعالیت سوم: فعالیت سوم در قلمرو داوری، نقد و تحلیل قرار می‌گیرد. در این تمرین دانش‌آموزان از هم می‌آموزند، به هم می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک، بهتر می‌توانند مفاهیم را به یکدیگر تفهیم و منتقل سازند. مبنای بررسی و نقد نوشته‌ها همان سنجه‌هایی است که در تمرین هر درس، ذکر شده است. در این فعالیت، دانش‌آموزان نخست یاد می‌گیرند که با دقت به خوانش نوشته‌های هم‌کلاسی خود گوش بدهند (تربیت سواد شنیداری و افزایش درک شنیداری)، سپس بر بنیاد حافظه کوتاه مدت خود و البته یادداشت‌برداری، نقد و نظر خود را مکتوب می‌کنند.

اهداف کارگاه نوشتن، عبارت است از:

- ✓ پرورش تفکر انتقادی
- ✓ تقویت توانایی بازشناسی (تشخیص) متون
- ✓ پرورش توانایی آفرینش نوشتاری، نوشتن و تولید

- ✓ افزایش توانایی بررسی متن، تحلیل و نقدنویسی
- ✓ تقویت توانایی اظهارنظر درباره افکار و اندیشه‌های بیان شده در نوشته دیگران
- ✓ کسب مهارت در کاربرد صحیح قواعد دستوری برای درست سخن گفتن و درست نوشتن به زبان فارسی معیار
- ✓ پرورش توانایی نقد، تحلیل و کاربست هر یک از آموزه‌های درس در نوشته دیگران
- ✓ کسب مهارت در کاربرد صحیح کلمات در مناسبات اجتماعی و مکاتبات
- ✓ تقویت مهارت در کاربرد صحیح کلمات، ترکیبات و اصطلاحات هر پایه
- ✓ کسب مهارت و توانایی استفاده از زبان معیار
- ✓ کسب مهارت در بیان افکار و اندیشه‌ها به صورت نقد و ارزیابی آثار
- ✓ توانایی فرضیه‌سازی، استدلال و نتیجه‌گیری درباره محتوا و پیام متن

۳- حکایت نگاری

در حکایت‌نگاری، تأکید بر بازنویسی به زبان ساده و ساده‌نویسی است. بخش حکایت‌نگاری با هدف بارورسازی ذهن و زبان، آشنایی با متون و حکایات کهن، پرورش حافظه و تقویت توان خوب سخن گفتن و زیبا نوشتن در کتاب گنجانده شده است. بازنویسی یکی از روش‌های دست‌ورزی برای کسب مهارت‌های نوشتاری است. همچنین به عنوان پل ارتباطی، موجب حفظ و گسترش بن‌مایه‌های حکمت و فرهنگ می‌گردد. در حکایت‌نگاری باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان، آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

اهداف حکایت‌نگاری عبارت است از:

- ✓ گسترش نوشته از راه ساده‌نویسی
- ✓ تقویت سواد ادراکی دانش‌آموزان و درک و فهم مناسب متون کهن
- ✓ تقویت شناخت ساختار زبان فارسی معیار و به کارگیری صحیح آن در حکایت‌نگاری به زبان ساده
- ✓ ایجاد فرصت برای ساده‌نویسی از طریق حکایت‌ها
- ✓ کسب مهارت در نوشتن از طریق دست‌ورزی در بازنویسی حکایت‌ها
- ✓ آشنایی با مضامین حکایات کهن فارسی

حکایت نگاری

درس سوم

اعرابی‌ای را دیدم در حلقهٔ جوهریان بصره که حکایت همی‌کرد که وقتی در بیابان راه گم کرده بودم و از زاد معنی با من چیزی نبود و دل بر هلاک نهاده که ناگاه کیسه‌ای یافتم پر مروارید. هرگز آن ذوق و شادی فراموش نکنم که پنداشتم گندم بریان است و باز آن تلخی و نومیدی که بدانستم که مروارید است.

در بیابان خشک و ریگ روان تشنه‌را در دهان چه‌در، چه‌صدف
مرد بی توشه کاو فتاد ز پای بر کمر بند او چه زر چه خزف
گلستان سعدی

درس ششم

سوداگری بار آگینه داشت. یکی از باجگیران عنان بارگیرش بگرفت و بر آن بار آگینه چوب دست خویش محکم فروکوفت و گفت: «ای رفیق، چه در بار داری؟» گفت: «اگر چوب زنی دیگر هیچ!»

پرشان قآنی

۴- مثل نویسی

در مثل نویسی، بازآفرینی و گسترش دادن و افزودن بر شاخ و برگ اصل نوشته، مورد تأکید است و هدف از این بخش، بهره‌گیری از تخیل، فضاسازی و تولید مضمونی نو بر پایه ضرب‌المثل‌ها است. ضرب‌المثل‌ها در افزایش توان سخن‌وری و قدرت نویسندگی، کارمایه و نیروی شگرفی دارند. در ساخت برونی و ظاهر، کوتاه نوشته و عبارتی بیش نیستند اما سرشار از معنا هستند و جهانی در پس خود دارند. به دلیل همین دو ویژگی، بهره‌گیری از ضرب‌المثل‌ها را شگردی بسیار کارا و اثربخش در پویاسازی ذهن و زبان می‌دانیم.

ریشه تاریخی و داستانی برخی از ضرب‌المثل‌ها در دسترس است، اما هدف از این بخش، پژوهش درباره ریشه تاریخی ضرب‌المثل‌ها نیست بلکه هدف این است که هر دانش‌آموز از دریچه چشم خود به موضوع نگاه کند و به بازآفرینی مثل و بازسازی واقعه، فضا و رویداد آن پردازد.

اهداف مثل نویسی عبارت است از :

- ✓ گسترش نوشته از راه بازآفرینی
- ✓ آشنایی با نمونه‌هایی از ضرب‌المثل‌ها و آموزه‌های حکمی آنها
- ✓ بهره‌گیری از ظرفیت معنایی و تصویری مثل‌ها، برای بهتر نوشتن
- ✓ کسب مهارت در برقراری ارتباط صحیح بین متون ادبی و موضوعات اجتماعی و سبک زندگی
- ✓ کسب مهارت در نوشتن از طریق به کارگیری قدرت بازآفرینی مثل‌ها
- ✓ تقویت ذهنی و زبانی از طریق مثل‌ها

مثل نویسی (باز آفرینی مثل)

درس اوّل

- از دل برود هر آن که از دیده برفت.
- باز فیلش یاد هندوستان کرد.
- به پایان آمد این دفتر، حکایت همچنان باقی.

درس پنجم

- آفتاب پشت ابر نمی ماند.
- عاقل نکند تکیه به دیوار شکسته.
- عالم شدن چه آسان، آدم شدن چه مشکل!

۵- شعرگردانی

شعرگردانی، یعنی درک گستردگی ظرفیت‌های شعر و پیوند آن با نوشتن. لازمه خوب نوشتن در این بخش، دقت در ویژگی‌های زبان شعر و درک زیبایی اشعار است. در این بخش برداشت دانش‌آموز از محتوای شعر مبنای تراوش ذهن او در نگارش می‌گردد و فرصتی برای ابراز خلاقیت ایجاد می‌شود.

اهداف شعرگردانی عبارت است از :

- ✓ فراهم نمودن فرصت تفکر
- ✓ شکل‌گیری نظام ذهنی منطقی زبان نوشتار (تثبیت در ذهن نویسنده متن)
- ✓ توانایی درک گستردگی ظرفیت‌های شعر
- ✓ توانایی درک زیبایی اشعار
- ✓ شناخت دقیق ویژگی‌های زبان شعر
- ✓ پرورش توانایی نوشتن و رشد خلاقیت ذهن
- ✓ کمک به درک بهتر متن
- ✓ برقراری ارتباط ساده‌تر با محتوا (متن)
- ✓ فراهم کردن فرصت برای دست‌ورزی بیشتر فراگیران در قلمرو نوشتن

شعرگردانی

درس دوم

عشق، شوری در نهاد ما نهاد	جان ما را در کف سودا نهاد
گفت و گویی در زبان ما فکند	جست و جویی در درون ما نهاد
دم به دم در هر لباسی رخ نمود	لحظه لحظه، جای دیگر پا نهاد

فخرالدین عراقی

درس چهارم

ای صبا، نکستی از خاک ره یار بیار	بیر اندوه دل و مژده دلدار بیار
نکته ای روح فرا از دهن یار بگو	نامه ای خوش خبر از عالم اسرار بیار
تا معطر کنم از لطف نسیم تو مشام	شمه ای از نفحات نفس یار بیار

حافظ

روش های یاددهی – یادگیری

یکی از نکات مهم در این برنامه روش تدریس معلم است. اهمیت این مطلب در این است که زمینه نوشتن، تفکر است و روش های تدریس فعال و اکتشافی می تواند دانش آموزان را به چالش ذهنی بکشد و آنها را به تفکر وادارد. روش تدریس پیشنهادی دروس در فصل دوم کتاب برای هر درس به تفصیل ارائه شده است؛ دبیران محترم می توانند متناسب با موضوع درس، فضای کلاس و دانش آموزان خود، از این روش ها استفاده کنند. توجه داشته باشید که روش ها انعطاف کافی در کاربرد دارند و شما می توانید مراحل آن را با توجه به موضوع تدریس متناسب سازی کنید. روش هایی که در نمایه زیر آمده است به طور کامل در فصل دوم در درس مورد نظر، ارائه شده است.

نمایه روش‌های تدریس پیشنهادی پایه دوازدهم			
درس اول	پیش‌سازمان دهنده و همیاری گروهی	قضاوت عملکرد	
درس دوم	ساخت‌گرایی	بدیعه‌پردازی	کاج
درس سوم	پیش‌سازمان دهنده و ساخت‌گرایی	خوشه‌سازی	اسکمپر
درس چهارم	بارش فکری	شش کلاه تفکر	
درس پنجم	اعضای گروه	پژوهش‌آموزی	
درس ششم	نقشه مفهومی	بحث گروهی	

ارزشیابی

ارزشیابی این برنامه از حساسیت خاصی برخوردار است و دلیل آن رویکرد برنامه است. از آنجایی که رویکرد این برنامه مهارت‌آموزی است، میزان کسب مهارت نوشتن، مورد توجه و سنجش قرار می‌گیرد؛ بنابراین در این سنجش به هیچ وجه از پرسش‌های دانشی استفاده نمی‌شود.

برای ارزشیابی مستمر مهارت نوشتن، پیشنهاد می‌شود دبیران محترم برای هر دانش‌آموز، پوشه کار درست کنند و میزان مهارت نوشتن او را با کارهای قبلی خودش مقایسه نمایند. به بیان دیگر اولین نمونه نوشته دانش‌آموز داخل پوشه قرار گیرد، پس از دو ماه نمونه دیگر و به همین ترتیب ادامه می‌یابد؛ به این ترتیب فرایند مهارت‌آموزی هر دانش‌آموز رصد می‌شود و میزان پیشرفت او مورد توجه قرار می‌گیرد.

در آزمون‌های کلاسی و پایانی با الگوبرداری از سه فعالیت کارگاه نوشتن می‌توانید سؤال طرح کنید. به بیان دیگر آزمون شامل سه نوع سؤال تشخیصی، تولیدی و تحلیلی باشد.

سؤال تشخیصی: سؤال‌هایی مانند، سؤال اول کارگاه نوشتن برای این بخش مورد نظر است، که با هدف بازشناسی ارائه می‌شود.

سؤال تولیدی: در این بخش، موضوعی در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد تا برای آن متن بنویسد. بخش دیگر سؤال‌های تولیدی از حکایت‌نگاری، مثل‌نویسی و شعرگردانی خواهد بود. در این بخش می‌توان یکی از موارد (مثلاً حکایت‌نگاری) را انتخاب کرده و طراحی سؤال، مانند الگوی کتاب نگارش انجام شود.

سؤال تحلیلی: نوشته‌ای به دانش‌آموزان داده می‌شود تا با توجه به معیارهایی که در سؤال مشخص شده است، متن را تحلیل کنند. به عنوان نمونه معیارها می‌توانند به شکل زیر باشند:

■ رعایت ساختار نامه

■ رعایت تسلسل و پیوستگی مطالب

■ استفاده بجا و به اندازه از آرایه‌ها

ذکر دو نکته بسیار اهمیت دارد:

۱ ارزشیابی آزمون‌ها به طور دقیق با سنجه‌های جدول ارزشیابی انجام شود.

۲ متن‌ها و موضوعاتی که در آزمون طرح می‌شود، عیناً از متن‌ها و موضوعات کتاب نباشد؛

فراموش نکنیم که مهارت را می‌سنجیم نه دانش را.

بخش دوم

بررسی درس‌ها

مقدمه

پس از آشنایی با ارکان برنامه در فصل اول، در بخش دوم به بررسی درس به درس می‌پردازیم که بی‌تردید برای کلاس درس بسیار کاربردی است.

عناصری که در بررسی درس‌ها ارائه شده‌اند عبارت‌اند از :

- سخنان پیشانی فصل
- نمایه درس
- اهداف
- روش‌های تدریس
- درنگی در قلمرو فعالیت‌ها
- آگاهی‌های فرامتنی
- حکایت‌نگاری، مثل‌نویسی، شعرگردانی

«بازگشت به گذشته‌هایی دور و نوشتن خاطره به چه معناست؟ آیا می‌خواهیم از گذشته‌ای که دیگر در دست نیست شمایی بسازیم و آن را به یادگار نگه‌داریم؟ آیا می‌خواهیم به دیگران چیز بیاموزیم؟

بازگشت به گذشته نوعی از بازشناخت خود است؛ حساب‌رسی از خود؛ که چه بوده‌ام؛ چه کرده‌ام و چه هستم... به قول فردوسی : «مگر بهره‌ای گیرم از پند خویش...»

محمدعلی اسلامی ندوشن

خاطره‌نگاری

درس اول

ایده‌کلیدی : تقویت قدرت تفکر و خلاقیت با خاطره‌نگاری

نمایه درس

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	مثل نویسی	حوزه‌های فرعی
<ul style="list-style-type: none"> محتوای دانشی برای شناخت عناصر خاطره‌نویسی با ذکر مثال‌های مختلف 	<ul style="list-style-type: none"> مقایسه زاویه دید در دو متن روایتی بیان آغازهای متفاوت برای خاطره 	<ul style="list-style-type: none"> تشخیص عناصر خاطره تولید خاطره تحلیل و ارزیابی نوشته‌ها براساس سنجه‌های داده شده 	<ul style="list-style-type: none"> بازآفرینی یک مثل (ترجیحاً در قالب خاطره) با استفاده از شیوه‌های نگارش خلاق 	<ul style="list-style-type: none"> یادگیری حدود و ثغور شکسته‌نویسی آموزش تبدیل گفتار به نوشتار

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

وقتی خاطره می‌نویسم فرصت می‌کنم تا اوج و فرودهای عقل و احساسم را بازخوانی کنم و از هستی‌های متفاوتی که بر درون ذهن و خیالم و بیرون از آن عارض می‌شود حرف بزنم، به این ترتیب گنجینه منحصر به فردی می‌سازم که سیر تحول یک انسان را می‌نمایاند.

محتوا : از ابتدای درس تا صفحه ۱۸ (مبحث خاطره‌گویی و خاطره‌نگاری)

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ با خواندن خاطره آغازین کتاب (فردی یا گروهی)، نگرش مثبتی نسبت به خاطره‌نویسی پیدا کند و شخصاً آن را ارائه کند.
- ۲ در متن خاطره خود یا دیگری «موضوع»، «راوی و زاویه دید»، «شروع مناسب» و «سادگی و صمیمیت» را به منزله عناصر اصلی یک خاطره، شناسایی و ارزیابی کند.
- ۳ با جانشینی آغازهای متفاوت برای خاطره، تفکر خلاقانه و مبتکرانه او پرورش یابد.

روش پیشنهادی تدریس

■ تلفیقی از پیش‌سازمان‌دهنده و همیاری گروهی

اساس این شیوه بر یادگیری از طریق همیاری است و فرصت لازم را برای تلاش اساسی به منظور رسیدن به اهداف گوناگون آموزشگاهی فراهم می‌آورد. پیازه معتقد بود بیشتر آموخته‌های ما حاصل تعامل با دیگران است. در این روش، معلمان معمولاً به مثابه منبع فکری و حل‌کننده مسائل پذیرفته می‌شوند.

مراحل اجرا :

۱ بیان هدف : معلم به منزله مهندس آموزش، به شیوه پیش‌سازمان‌دهنده با فراخواندن اطلاعات پیشین دانش‌آموزان، مرتبط ساختن آنها با دانش جدید و ارائه مفاهیم نو، طرح اولیه گفت‌وگو را در ذهن دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. برای تحقق این امر، معلم می‌تواند بحث را با بیان اتفاقی که همان روز برایش پیش آمده است، ذکر خاطره‌ای از قبل و یا فراخواندن خاطره‌ای از دانش‌آموزان شروع کند. طبیعی است که در خاطرات معلم عناصر مورد نظر درس گنجانده شده است. اما، در خاطرات دانش‌آموز برای دست یافتن به هدف (وجود عناصر ضروری در خاطره)، هدایت پنهان معلم ضروری است. این کار به صورت‌های متفاوتی ممکن می‌شود؛ معلم می‌تواند در خاطره‌گویی دانش‌آموز، مشارکت فعال داشته باشد و با طرح سؤال‌هایی در تکمیل ساختار خاطره، آن‌گونه که مد نظر کتاب است، به دانش‌آموز کمک کند یا در پایان خاطره ابتدا مجال را به آنها بدهد تا به موشکافی اجزای خاطره دوستانه بپردازند و سپس با طرح سؤال‌اتی که منجر به درک عناصر غایب خاطره می‌شود، هدف خود را نهایی نماید.

۲ سازمان‌دهی و آرایش کلاس : در این مرحله، دانش‌آموزان گروه‌بندی می‌شوند. بهتر است گروه‌های یادگیری به صورت دایره‌وار با هم تعامل داشته باشند. اگر فضا و امکانات کلاس این اجازه را ندهد، می‌توان از نیمکت‌های هم‌جوار برای گروه‌بندی استفاده نمود. سپس معلم با معیارهایی که در نظر دارد به گروه‌بندی دانش‌آموزان می‌پردازد. این معیار ممکن است بر مبنای احترام به نظر و خواست دانش‌آموزان باشد، یا با درکنار هم قرار دادن دانش‌آموزان با انگیزه و بی‌انگیزه و

۳ ارائه مواد آموزشی : خاطره اول درس در قالب کتاب یا صفحه نمایش ارائه می‌شود و در کلاس خوانده می‌شود.

۴ تفهیم و وظیفه‌هریک از اعضا : در این مرحله، معلم بررسی هر یک از عناصر و ویژگی‌های خاطره را به عهده یکی از گروه‌ها قرار می‌دهد تا در ضمن همخوانی، مستندات از متن را در راستای وجود یا عدم آن عنصر (موضوع، زاویه دید، شروع، سادگی و صمیمیت زبان) در خاطره ابتدای درس استخراج و مکتوب کنند.

۵ ارائه گزارش تحلیلی گروه‌ها توسط اعضای آن برای کل کلاس و بحث و گفت‌وگو پیرامون گزارشات تحلیلی.

۶ جمع‌بندی و اجماع نسبی بر سر ویژگی‌های خاطره و تحلیل عناصر آن، با تسهیل‌گری معلم.

۷ انجام فعالیت‌های اول و دوم کتاب در گروه.

درنگی در قلمرو فعالیت‌ها

در بخش فعالیت‌ها، درهم تنیدن مهارت‌های تفکر در محتوای دروس مد نظر است، چراکه فعالیت‌های هر درس در راستای پرورش دو یا چند مهارت در دانش‌آموزان تدوین شده است. بنابراین در بخش درنگی بر فعالیت‌ها، سعی می‌شود پیشنهادهایی در زمینه کاربرد نوع مهارت در هر فعالیت داده شود.

فعالیت اول: در این فعالیت دانش‌آموز قرار است مقایسه‌ای میان دو زاویه دید داشته باشد. در واقع هدف، پرورش قدرت مهارت مقایسه در دانش‌آموزان است. مقایسه کردن برای تعامل با محیط، امری اساسی است. یافتن تفاوت‌ها و تشابهات به یادگیرنده در سازمان‌دهی اطلاعات پیشین و اطلاعات جدید کمک می‌کند. دانش‌آموزان در کتاب نگارش (۱) با شیوه سنجش و مقایسه (در نوشته‌های ذهنی) آشنا شده‌اند.

فعالیت دوم: در این فعالیت، مهارت تفکر مبتکرانه مدنظر است. تفکر مبتکرانه به معنای متفاوت فکرکردن، خلاق بودن، داشتن دید متمایز و به شیوه‌های نو عمل نمودن است که دانش‌آموز، صرفاً با تکیه بر قدرت تفکر خود می‌تواند به آن دست یابد. این امر نیازمند یک دانش پایه در دانش‌آموز است که متن درس با معرفی عناصر خاطره‌نویسی، این دانش اولیه را در اختیار او قرار داده است. در این فعالیت، زمانی که از او می‌خواهیم آغازهای مناسب متفاوت با نمونه‌های درس برای یک خاطره ذکر کند با اندکی تفکر درمی‌یابد که عناصر دیگر خاطره‌نویسی مانند موضوع، شخصیت و... نیز می‌توانند در صدر یک خاطره و در محور اصلی بیان قرار گیرند و آغازهای مناسب خاطره با صدرنشینی آنها پدید آید.

■ کارگاه نوشتن یک

در پایان جلسه اول، از دانش‌آموزان می‌خواهیم کارگاه نوشتن یک را در منزل انجام دهند و در جلسه بعد همراه داشته باشند تا با دوستانشان به ارزیابی آنها بپردازیم.

جلسه دوم

خاطره‌نویسی مانند آسانسوری است که تو را به قعر و پایین‌ترین سطح ناخودآگاهت می‌برد. می‌توانی آنجا با خود واقعی‌ات ملاقات کنی و از آنجا سوار دوچرخه‌ای بشوی و ییلاق و قشلاق کنی.

محتوا : ارزیابی پاسخ به تمرین ۱، ۲ و ۳ کارگاه نوشتن

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ در متن خاطره خود «موضوع»، «راوی و زاویه دید»، «شروع مناسب» و «سادگی و صمیمیت» را به منزله عناصر اصلی یک خاطره به کار ببرد.
- ۲ در نوشتن خاطره، هیجانات و احساسات و رفتار و عملکرد خود را با دقت بیان کند.
- ۳ به نقد و ارزیابی جامعی از خاطرات دوستان خود بپردازد.
- ۴ به ضرورت خاطره‌نگاری به مثابه راهی برای تقویت خلاقیت و نیز روشی برای خودشناسی بیشتری ببرد و دفترچه‌ای مختص به خاطرات روزانه خود اختصاص دهد.

در ابتدای جلسه دوم گروه‌ها شکل می‌گیرند و ۱۵ دقیقه تمرین اول کارگاه نوشتن را، که در منزل انجام داده بودند، با هم بررسی می‌کنند.

در ادامه معلم چند نمونه از کتاب‌های خاطره‌نویسی را که با خود به کلاس آورده به دانش‌آموزان ارائه می‌کند و توجه آنها را به اهمیت خاطره‌نگاری جلب می‌کند، سپس بخش خاطره‌نویسی در زندگی روزمره در کلاس خوانده می‌شود و با گفت‌وگویی که بین دانش‌آموزان انجام می‌شود ضرورت خاطره‌نویسی معلوم می‌گردد. این زمینه، انگیزه کافی برای انجام تمرین دوم را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند.

در ادامه از روش قضاوت عملکرد برای تمرین دوم و سوم کارگاه نوشتن استفاده می‌شود.

روش تدریس قضاوت عملکرد

این روش در راستای کسب و تقویت مهارت ارزیابی، مقایسه، تجزیه و تحلیل می‌باشد. در تمام درس‌های کتاب نگارش، قضاوت عملکرد به صورت برجسته و هدفمند مشاهده می‌شود، به نحوی که در پایان همه درس‌ها، معیارهای ارزیابی در جدولی ارائه شده است. از مزایای این روش این است که ترکیبی از فعالیت فردی و مشارکت گروهی است. مراحل اجرای این الگو به صورت مختصر به این ترتیب است:

۱- کار فردی: از دانش‌آموزان می‌خواهیم به صورت فردی تمرین دوم کارگاه نوشتن را انجام دهند؛ این تمرین خاطره‌نویسی است. پس از آماده شدن متن‌های دانش‌آموزان، به دو شکل می‌توان کار را ادامه داد: یک روش این است که هر دانش‌آموز متن خود را برای کل کلاس بخواند؛ روش دیگر این است که متن‌های دانش‌آموزان را در گروه‌ها توزیع کنیم تا یک متن به صورت گروهی خوانده شود.

۲- کار گروهی: پس از خواندن متن به هر یک از روش‌های مرحله قبل، بررسی متن هر دانش‌آموز در گروه، بر اساس جدول معیارهای ارزیابی تمرین سوم انجام خواهد شد. بدیهی است دانش‌آموزان ضمن تحلیل متن خاطره سایر هم‌کلاسی‌هایشان، به یادگیری عمیق تری دست می‌یابند.

جلسه سوم

هیچ چیز را زشت مخوان! مگر هراس روح را در برابر یادبودهای گذشته‌اش.
جبران خلیل جبران

محتوا : مثل‌نویسی و ارزیابی آن، تبدیل گفتار به نوشتار

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ با استفاده از شیوه‌های نگارش خلاق، مثل را، در قالب خاطره بازآفرینی نماید.
- ۲ عناصر ضروری خاطره‌نویسی را در متن خاطره خود به کار ببرد.
- ۳ مهارت تبدیل گفتار به نوشتار را با رعایت حدود شکسته‌نویسی و معیارهای تبدیل گفتار به نوشتار عملاً نشان دهد.

مثل نویسی

هر مثل، یک حافظه تاریخی پشت سر خود دارد که از لحظه آفرینش و جاری شدن آن بر ذهن و زبان شاعر یا نویسنده تا لحظه قبول عام و خاص یافتن و ماندگار شدن در دل تاریخ را در برمی گیرد. بنابراین مثل‌ها همچون آینه فرهنگی یک ملت هستند که نوع اندیشیدن، طرز نگاه آنها به مسائل، ارزش‌های پایدار و نگاه ارزیابانه یک ملت را در دل تاریخ فرهنگی تثبیت می‌کنند. با تعبیه این گنجینه‌های فکری، زبانی و فرهنگی در کتاب درسی، دانش‌آموزان را با گذشته و حال خود مرتبط می‌سازیم و با فرصت بازآفرینی مثل، نخست این مجال برای آنان ایجاد می‌شود که با نگاه نقادانه به این فرهنگ، در پی اصلاح احتمالی آنها برآیند و دوم اینکه با انتخاب سنجیده مثل‌ها، دانش‌آموز با روش‌های خلاقانه، پیوندی میان موضوع درس و مثل برقرار می‌کند. به عنوان نمونه، مثل‌های با موضوع یاد و خاطره را (فیلش یاد هندوستان کرده، از دل پرود هر آن که از دیده برفت و به پایان آمد این دفتر حکایت همچنان باقی) در قالب خاطره‌نویسی بازآفرینی می‌نمایند و در ادامه با سنجه‌های پایان درس، متن‌های همدیگر را مورد ارزیابی قرار می‌دهند.

روش پیشنهادی در بازآفرینی مثل: معلم با کشیدن نمودار خورشیدی در مرکز تخته از دانش‌آموزان بخواهد در مورد مثل مورد نظر، به شیوه بارش فکری تمام ذهنیات خود را بیرون بریزند. پس از تکمیل نمودار و دریافت نظرات تمام دانش‌آموزان هر یک از آنها فرایند نوشتن خاطره را با در نظر گرفتن عناصر خاطره‌نویسی آغاز می‌کنند و در پایان زمان تعیین شده به صورت اتفاقی یا انتخابی یا به هر شیوه دیگری تعدادی از تولیدات دانش‌آموزان در کلاس مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

دانش فرامتنی ۱- بازآفرینی

بازآفرینی یکی از راه‌های موفق اقتباس و ارائه متون کهن به کودکان و نوجوانان است. در بازآفرینی برخی داستان‌های کهن، گاه نویسندگان از مسیر شباهت‌یابی میان عناصر «پیش‌اثر» با عوامل موجود در زندگی طبیعی بشر، راه نفوذ به آفرینش اثر نو را پیدا کرده‌اند. آرمان آرین در کتاب «پارسیان و من» (۱۳۸۵) از این شیوه بهره گرفته است و در فصل «دشت پارسه نوجوان امروز» به کمک شباهت، همتای نوجوانان دوره فریدون می‌شود. هم‌ذات‌پنداری راه دیگری برای بازآفرینی متون کهن است که آرین در «پارسیان و من» به آن توجه داشته است؛ در این داستان زمانی که خانواده پسر از دست ضحاک آسیب می‌بیند، پسر مانند فریدون به جنگ ضحاک می‌رود. اتوسا صالحی در «فرزند سیمرغ» از گفت‌وگو و ارتباط انسان با عوامل غیرانسانی (سیمرغ) برای بازآفرینی استفاده کرده است. نمونه‌هایی از این بازآفرینی‌ها در افسانه سیمرغ و روایت‌های متعدّدش را در آثار ابوعلی سینا، فردوسی، ناصرخسرو، عطار و مولوی و... به شکل‌های مختلف می‌توان دید (حجازی، ۱۳۹۵: ۱۹۳).

با توجه به مثال‌ها می‌بینیم که بازآفرینی به معنای آفرینشی دیگر است؛ شاعر یا نویسنده آزاد است با حفظ عناصر و خطوط کلی، محتوا و ساخت داستان را بر اساس درون‌مایه‌ای از نو دگرگون کند. راز غنای میراث ادبی کهن ما در همین از نو ساختن‌ها است.

پس از انجام مثل‌نویسی، به بخش خاطره‌گویی و خاطره‌نویسی می‌پردازیم. برای انجام آن، دانش‌آموزان در گروه، این بخش کتاب را بخوانند، درباره آن گفت‌وگو کنند و متن گفتاری آن را به نوشتاری تبدیل کنند. معلم با نظارت بر کار گروه‌ها نکات لازم را برای آنها توضیح می‌دهد.

دانش فرامتنی ۲- شکسته‌نویسی

درباره شکسته‌نویسی و میزان آن، نظرات مختلف و غالباً پراکنده‌ای یافت می‌شود و دستورالعمل کلی از جانب متولیان رسمی امر فرهنگ، زبان و ادبیات در این باره منتشر نشده است که همچون دستور خط فارسی آن را ملاک و معیار عمل قرار دهیم. یکی از کتاب‌های مختصر و مفید در این باره «اصول شکسته‌نویسی» (راهنمای شکستن واژه‌ها در گفت‌وگوهای داستانی) اثر علی صلح‌جو، ویراستار با تجربه زبان فارسی است. در این بخش بسیار موجز، به اصولی که در این کتاب به مثابه راهنمایی برای قاعده‌مند شدن شکسته‌نویسی پیشنهاد داده‌اند و معقول و منطقی به نظر می‌رسد، اشاره می‌شود.

بر اساس کتاب «اصول شکسته‌نویسی»، شکستن کلمات در سطحی حداقلی به نحوی که شکل متعارف کلمه را دگرگون نسازد و تنها سر نخ برای نشان دادن گفت‌وگوها باشد، اشکالی ندارد. اما باید برای جلوگیری از سلیقه‌ای عمل کردن به فکر تدوین اصولی باشیم و حتی واژگان شکسته شده را مانند زبان انگلیسی در مدخل فرهنگ‌هایمان نیز وارد کنیم.

زبان گفتار و زبان معیار (به منزله شکل رسمی نوشتار) دارای نحو [دستور زبان] خاص خود هستند. بنابراین اصول اصلی شکسته‌نویسی به کارگیری نحو گفتار در نوشتار است. مبنای نظری نویسنده در این کتاب «قاعده کاهش الگوی هجایی» است به این معنا، چنانچه تعداد هجاهای واژه‌ها در شکل گفتاری و نوشتاری یکسان باشد آنها را باید کامل نوشت، اما در خواندن می‌توان شکسته خواند. بنابراین اصل واژه‌هایی مانند نان، ماست، هست، بخوابم و... که در تلفظ دچار کاهش هجایی نمی‌شوند، باید همین‌طور نوشته شوند، اما واژه‌هایی مانند برم (شکل شکسته بروم)، هندونه (شکل شکسته هندوانه) و امثال اینها که مشمول قاعده کاهش هجایی می‌شوند ایرادی ندارد شکسته نوشته شوند. واژه‌های تک‌هجایی که شکسته خوانده می‌شوند نیز نباید شکسته نوشته شوند. مثلاً «هنوز هم دیر نیست» را نباید به صورت «هنوزم دیر نیست» نوشت.

کتاب «اصول شکسته‌نویسی» بر این باور است که نباید شکسته‌نویسی در حدی باشد که حافظه بصری خواننده را نادیده بگیرد. ضمن آنکه: از آنجا که هنوز تفاوت‌های لهجه‌ای پا برجا هستند، اگر بخواهیم

واژه‌هایی مانند جان، میدان و... را شکسته بنویسیم آن قزونی، همدانی و... را که این واژه‌ها را همین گونه تلفظ می‌کنند به زحمت و در دسر انداخته‌ایم. پس ما ابتدا گفت‌وگوها را شکسته (عیناً همان گونه که تلفظ می‌شوند) می‌نویسیم، سپس کلمات آن را، بر اساس قاعده کاهش الگوی هجایی، از شکسته به ناشکسته تبدیل می‌کنیم؛ به این ترتیب نحو گفتار (جابه‌جایی اجزای جمله در گفتار) تبدیل به راهنمایی می‌شود که ذهن و زبان خواننده را به سمت شکسته‌خوانی، که مورد نظر نویسنده بوده است، سوق دهد.

استاد علی صلح‌جو به صورت خاص درباره برخی گروه‌های باز و بسته واژگان پیشنهادهایی را مطرح نموده است که تیتروار به آنها اشاره می‌نمایم:

■ اصل کلی درباره همه فعل‌ها، اسم‌ها و ضمائر همان قاعده کاهش الگوی هجایی است. بنابراین نوشتن بفرمایین (به جای بفرماید)، بنویسین (به جای بنویسید) و امثال اینها، توصیه نمی‌شود.

■ ضمیرهای ملکی پیوسته که با واژه‌های مختوم به الف می‌آیند، شکسته نوشته می‌شوند: غذاهایم (غذاها)، صدایم (صدام) و... ضمیرهای من، تو، او، ما، شما، ایشان (آنها) وقتی با حروف اضافه به ویژه «به» می‌آیند شکل گفتار و نوشتارشان متفاوت می‌شود. به تو (به‌ات)، به او (به‌اش) به من (به‌ام) نوشته می‌شود. (صورت‌های به‌ات، به‌اش، به‌ام و... بهتر از شکل‌های بهت، بهش و بهم) می‌باشد.

■ نشانه جمع را حتماً کامل بنویسید.

■ افعال «است» و «نیست» را، شکسته ننویسد ضمن آنکه مشمول کاهش هجا نمی‌شوند، در برخی از لهجه‌ها مانند قزونی و اصفهانی کامل تلفظ می‌شوند.

■ اگر یکی از شخصیت‌های داستان بر اساس لهجه شخصیت پردازی شده باشد مثلاً نویسنده یک خراسانی را از راه لهجه‌اش معرفی کند باید به همان صورت لهجه‌اش را نوشت مثلاً «مودونم» به جای «می‌دانم».

■ حذف کامل «است» در ماضی نقلی، که در محاوره اتفاق می‌افتد خالی از اشکال است.

■ شکل «را» و «از» را نباید در نوشتار تغییر داد.

■ کاربرد این واژه‌ها اشکالی ندارد: چی (به جای چه)، چته؟ (به جای چه‌ات است)، چطوری (به جای چگونه)، چه‌جوری (به جای چگونه)، چون (به جای زیرا)، برای این که (به جای زیرا)، کیستی (به جای کی هستی)، کیه؟ (به جای چه کسی است)، چیه؟ (به جای چیست یا چی است).

پی‌نوشت:

در اصطلاح اقتباس، هر نوع متن مکتوب، مصور یا هر آنچه که در فرهنگ شفاهی منقول قرار گرفته است و در جریان خلق دوباره از آن استفاده می‌شود، می‌تواند یک پیش‌اثر باشد (جلالی، ۱۳۹۳: ۵۳).

در شعر [ادبیات] کوشش تو بر این است که چیزی را که همه از پیش می‌دانند، چنان بگویی که هیچ کس آن را نفهمیده است و اگر در این راه توفیق حاصل کنی اهمیت کار تو از کشف یک قانون علمی کمتر نیست.

(شفیعی کدکنی)

درس دوم

نگارش ادبی (۱): نثر ادبی

ایده کلی : پرورش قدرت خلاقیت با تکیه بر نگارش ادبی

نمایش درس

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	شعرگردانی	حوزه‌های فرعی
محتوای دانشی ضروری برای شناخت عناصر نگارش ادبی با ذکر مثال‌های مختلف	- تبدیل جملهٔ زبانی به جملهٔ ادبی - تبدیل متن زبانی به متن ادبی - نگارش تابلوی تبلیغی در قالب دو جملهٔ نثر ادبی و نثر زبانی	- بررسی دو متن بر اساس عناصر اصلی نثر ادبی (خیال و احساس و انتخاب واژگان مناسب) - تولید نثر ادبی - مرحلهٔ تحلیل و ارزیابی نوشته‌ها بر اساس سنجه‌های داده شده	بازنویسی یک غزل از فخرالدین عراقی	- شناسایی عناصری که در خدمت خیال‌انگیزی متن و تجلی احساس در آن قرار می‌گیرند (آرایه‌های ادبی و...) - تأمل بر «چگونه گفتن» با انتخاب واژگان مناسبی که حس و اطلاعات لازم را در بر بگیرند

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای، به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

نثر ادبی با برجسته‌سازی تشبیهات و استعاره‌های تصویرساز و مجازهای حقیقت‌نما، خصلت ذاتاً شعری خود را آشکار می‌سازد و از این منظر خویشاوند نسبی شعر محسوب می‌شود. کیفیت شعری نثر ادبی، هم امتیازات رهایی‌بخش نثر را، از چارچوب وزن، عروض و قافیه دارد و هم لطافت‌های بیان غنایی را. بنابراین نثر ادبی با تکیه بر این خصایص جذاب‌تر، خواندنی‌تر و پر مخاطب‌تر از انواع دیگر نثر ظاهر می‌شود.

محتوا : از ابتدای درس تا صفحه ۳۴ (کاربرد نثر ادبی در زندگی روزمره)

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

۱. با بررسی عناصر ادبی در متن، قدرت تفکر و تحلیل خود را بیازماید و ارتقا بخشد.
۲. یک جملهٔ زبانی را به یک جملهٔ ادبی تبدیل نماید.
۳. یک متن زبانی را به یک متن ادبی تبدیل کند.

روش پیشنهادی تدریس (الگوی ساخت گرایی)

ساخت‌گرایان بر اهمیت محیط یادگیری، تجربه مستقیم فراگیر در ساخت و شکل‌گیری معنا تأکید دارند. آنان بر این باور هستند که با وادار کردن فراگیران به تفکر درباره خود و محیط‌شان تجسم معناداری از دنیای بیرون برای آنان به وجود می‌آید. این روش تدریس دارای مفاهیمی کلیدی است که در رأس آنها «ساخت» قرار می‌گیرد. ساخت به معنای شبکه در هم تنیده از مفاهیمی است که یک حادثه، یک رخداد، یک نظام دانشی و مواردی از این دست را معنادار می‌سازد. مفهوم دیگر «واقعیت» است، واقعیت معنایی است که شخص آن را از جهان می‌سازد، واقعیتی خارج از ذهن انسان وجود ندارد.

«دانش‌سازی یا ساخت دانش» کلید واژه دیگر این الگو است. دانش‌سازی به معنی تولید ذهنی اطلاعات است که باید توسط خود فراگیر ساخته شود. این روش دارای چهار مرحله اساسی است.

مراحل اجرای تدریس عبارت‌اند از :

۱ مرحله برقراری ارتباط مؤثر یا درگیر کردن فراگیر : در این مرحله معلم می‌تواند با طرح سؤالاتی در زمینه مسائل مرتبط، مثلاً بیان تفاوت تئور ادبی و نثر زبانی، دانش پیشین دانش‌آموزان را فراخواند.

۲ کاوش : منظور از کاوش در نظام ساخت‌گرایی، جستجوی راه‌هایی است که فراگیر با آن به دانش‌سازی برسد. برای تحقق این امر دانش‌آموزان را به متن آغازین کتاب ارجاع می‌دهیم، تا با کاوش در متن، ویژگی‌های متن ادبی و زبانی را مقایسه و استخراج نمایند.

۳ مرحله تشریح : پس از بررسی متن، دانش‌آموزان به توصیف و تشریح یافته‌های خود از متن بررسی شده می‌پردازند.

۴ گسترش یا شرح و بسط : در این مرحله، از دانش‌آموزان می‌خواهیم به صورت گروهی دو عنصر «خیال و احساس» و «انتخاب واژه‌های مناسب» را بخوانند، با پاسخ به فعالیت‌های یک و دو کتاب به بسط نمونه‌های داده شده بپردازند و اهداف مورد نظر را تحقق بخشند.

۵ ارزشیابی : معلم رفتار دانش‌آموزان را طی فرایند یاددهی - یادگیری رصد می‌کند و ارزشیابی حین آموزش صورت می‌گیرد. به علاوه معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تمرین اول کارگاه نوشتن را به عنوان تکلیف در منزل انجام دهند.

هدف تثر ادبی خلق زیبایی است. در این نوع تثر، نویسنده بیشتر می‌خواهد خود را به بیان اوصاف و احوال از طریق بیانات بلاغی و ادبی سرگرم کند؛ به بیان دیگر قصدش فقط شرح واقعه، اثبات قضیه، نفی مطلب یا توضیح موضوع نیست، بلکه مطلبی ولو کوچک برای او کافی است تا بر آن شاخ و برگ نهد و آن را به شعر، مثل، تشبیهات، استعارات و کنایات بیاراید و در مجموع، اثری هنری به وجود آورد و خواننده را مجذوب هنرنمایی‌های خود کند. در واقع در این نوع تثر، عناصر اغراض و معانی شعری وجود دارد و از سویی در قدرت ایجاد تغییرات، شکوه معانی و تصورات و نقش‌ها، قواعد سبک و انشا، موسیقی کلمات و جمله‌ها، گرمی و شور احساسات، عظمت و زیبایی خیال و ترکیب آن با شعر شریک است (رستگار فسایی، ۱۳۹۰: ۱۰۸-۱۰۶).

اگر در دوره معاصر به دنبال نمونه نابی از تثر ادبی باشیم، می‌توانیم نمونه‌های قابل توجهی را در ادبیات داستانی و نمایشی خود بیابیم. رمان از این منظر پرونده ضعیف‌تری دارد، اگرچه توصیف‌های ادبی زیبایی را در شاهکارهای رمان فارسی مشاهده می‌کنیم. مثلاً در رمان کلیدر نویسنده، شب را به زیبایی توصیف کرده است: «خورشید رفته بود و زردی خونین خود را بر فلک به جای گذاشته بود... سینه روز دما دم رنگ می‌گذاشت و رنگ برمی‌داشت... شب آرام و پر صلابت بر همه آسمان دمید و ستارگان تک و توک پراکنده و دور از هم، پاره‌های خنجر، روی از پرده به در آوردند. یا در توصیف رباط قدیمی می‌نویسد: «رباط کهنه، در سینه تپه، بر بلندای قلعه چمن نشسته بود، کهنه، شکسته، خسته، پهلوانی بر پیکره‌ای با کلاه خودی از مفرغ، برگستوانی از حلب، بی نیزه، بی اسب، بی سنان، شکسته دست، بریده پای، کلاغان تخم چشم‌هایش را از کاسه به در آورده بودند.»

اما صاحب‌نظران داستان کوتاه را خویشاوند شعر دانسته‌اند و غالب داستان‌های کوتاه موفق با بیانی شاعرانه شکل گرفته‌اند. از نامبردارترین پیروان این شیوه می‌توان هوشنگ گلشیری، گلی ترقی، بیژن نجدی و ده‌ها نفر دیگر را نام برد. بیژن نجدی شاعر و داستان‌نویس معاصر است که احاطه‌اش بر دنیای شعر، داستان‌هایش را جذاب‌تر نموده است، استعاره‌ها و تشبیهات زیبایی در داستان‌های او دیده می‌شود. با هم آغاز درخشان روز اسب ریزی او را از مجموعه «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» می‌خوانیم:

«پوستم سفید بود. موهای ریخته روی گردنم زردی گندم را داشت. دو لکه باریک تباکویی لای دست‌هایم بود. فکر می‌کنم بوی اسب بودنم از روی همین لکه‌ها به دماغم می‌خورد.»

گلی ترقی یکی دیگر از غنایی نویسان دو دهه اخیر ایران بوده است (پاینده، ۱۳۸۹: ۷۶). بخشی از داستان کوتاه درخت گلابی او را با هم می‌خوانیم.

«باغ انباشته از تپش و نجوا و زمزمه است. لبریز از هیاهوی حیاتی مغرور. درختان فاتح و خوشبخت،

شاخه‌های سرشار خود را به سوی من و دنیا دراز کرده‌اند. همه جز درخت گلایی که با بدنی خاموش و دست‌هایی خالی میان آن همه لوله و رشد و رویش ایستاده و گوشش بدهکار به ملامت این و آن نیست. نگاهش می‌کنم، این بار با چشمانی جوینده و کنجکاو.»

عناصری که در یک نثر ادبی به آن هویت می‌بخشند، عبارت‌اند از: خیال، احساس و انتخاب‌واژه‌های مناسب.

الف) خیال و احساس: خیال چیست؟ خیال حاصل نوعی هشیاری است که ذهن ادیب در برابر مفاهیم عادی و ارتباطات معمولی زندگی پیدا می‌کند. خیال و احساس هر کسی رنگ تجربه‌های خود او را دارد. بسیاری از خصایص روحی افراد را می‌توان از نوشته‌های آنها دریافت.

ب) انتخاب‌واژه‌های مناسب: گزینش واژگان مناسب، از خطرناک‌ترین امور یک نویسنده موفق است که از دیرگاه مورد توجه اهل نقد و نظر بوده است؛ عبدالقاهر جرجانی (قرن پنجم) در دلائل الاعجاز می‌گوید: «هیچ کلمه‌ای به خودی خود نه خوب است و نه بد، این در مجموعه ترکیبی کلام است که ما احساس خوب یا بد بودن می‌کنیم.»

اغراق‌آمیز نیست اگر بگوییم انتخاب‌واژه در ادبیات، چه شعر و چه نثر، یکی از ابزار آفرینش سبک‌های خاص ادیبان است. نیما یوشیج، شاعر «قاصد روزان ابری داروگ»، با گزینش واژگانی از جنس طبیعت شمال و منوچهر آتشی، شاعر «اسب سفید وحشی» و منظومه «خلیج و خزر»، با انتخاب کلماتی از نوع طبیعت جنوب، سبک خاص خود را ایجاد کرده‌اند. «سووشون» سمین دانشور، جامه‌ای از لهجه شیرین شیرازی را بر تن دارد و برخی از آثار منیر و روانی پور هم رنگ و بوی بوشهر را می‌پراکند. تصویرسازی‌ها در شعر شاعران تصویرگری چون منوچهری و خاقانی یا نویسندگانی چون بیژن نجدی هم با انتخاب همین واژگان و در خدمت گرفتن آرایه‌های ادبی صورت گرفته است.

فعالیت ۱- طراحی فعالیت‌هایی از این دست را باید در زیرمجموعه تقویت تفکر انعطاف‌پذیر در دانش‌آموز قرار داد. فرایندی که در حقیقت به دنبال یافتن شیوه‌های نوی تفکر و مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی در جامعه اطلاعات محور است. تفکر انعطاف‌پذیر زمینه‌ای برای کمک به افراد به منظور یافتن راه‌های نو، شنیدن، دیدن و انجام دادن پدید می‌آورد. دانش‌آموز در اینجا از چارچوب کلیشه‌های زبان معیار و تفکر عام و رسمی خارج می‌شود و با نگاه متفاوت به پدیده‌ها، به دنبال الگوی جدیدی برای تبدیل شدن به انسانی خلاق است. این بخش می‌تواند صرفاً با طرح سؤالاتی در چارچوب همان شیوه تدریس پیشنهادی (بدیعه‌پردازی) به طرح ایده برسد یا با روش ساختن گرای آغاز گردد و تداوم یابد.

فعالیت ۲- فعالیت دو نیز در سطحی گسترده‌تر به دنبال پرورش تفکر انعطاف‌پذیر دیگرگون دیدن پدیده‌ها در دانش‌آموز است. در واقع دانش‌آموز در فعالیت اول این مهارت را در سطح جمله کسب می‌کند و در فعالیت دوم، در سطحی گسترده‌تر و پیچیده‌تر به آن دست پیدا می‌کند. شیوه پیشنهادی برای این بخش باز همان استفاده از قیاس می‌باشد.

جلسه دوم

«در تثر غیرادبی، کلمات فقط وسیله هستند و می‌توان ظرف کلمات را پس از مصرف محتوا شست و محتوای دیگری در آنها ریخت. اما در تثر ادبی، کلمات تنها وسیله نیستند، بلکه خود جزئی از هدف هستند.»

قیصر امین‌پور

محتوا: ارزیابی پاسخ تمرین ۱ کارگاه نوشتن، انجام تمرین ۲ و ۳ کارگاه نوشتن

اهداف: دانش آموز بتواند:

- ۱ با نگارش در قالب متن ادبی به بیان احساسات خود بپردازد.
- ۲ در مورد تفاوت‌های دو متن، آگاهانه‌تر و با اشاره به معیارهای لازم انتخاب واژه (افعال، مترادفات و...) و خیال (آرایه‌ها) صحبت نماید.
- ۳ با استفاده از معیارهای ارزیابی، به نقد نوشته هم‌کلاسی‌های خود بپردازد.
- ۴ با آفرینش ادبی به تقویت اعتماد به نفس خود بپردازد.

در جلسه دوم، دانش‌آموزان ابتدا با اشتراک‌گذاری پاسخ‌هایی که به کارگاه شماره یک داده‌اند، ضمن ارزشیابی آنها باید مروری بر آموخته‌های جلسه پیش هم داشته باشند و برای ورود به تمرین ۲ کارگاه نوشتن آماده شوند.

در انجام تمرین دو کارگاه نوشتن از روش بدیعه‌پردازی به شرح زیر استفاده می‌شود :

روش پیشنهادی تدریس: بدیعه‌پردازی

بدیعه‌پردازی یا بدیع‌نگاری از شیوه‌هایی است که به مفهوم‌سازی انتزاعی دانش‌آموزان کمک می‌کند. دانش‌آموز با این شیوه به آفرینندگی می‌رسد که بالاترین طبقه مهارت‌های ذهنی تلقی می‌شود. روش عام مورد استفاده در بدیعه‌پردازی قیاس است، با این روش دانش‌آموز را به دنیایی وارد می‌کنیم که قید و بند و منطق نمی‌تواند راه ورود ذهن‌های خلاق آنان را به جهان ذهنی نوین‌شان سد کند. در حقیقت وقتی که راه‌حل‌ها، با شیوه‌های قدیمی ابراز ما فی‌الضمیر برای برخورد با مسائل جدید کافی نباشد، در چنین شرایطی از بدیعه‌پردازی استفاده می‌کنیم؛ در این الگو ما به سوی جهانی حرکت می‌کنیم که قدری غیرمنطقی است. عنصر اصلی در این روش استفاده از قیاس‌ها است تا حدی که آن‌قدر با آنها دست و پنجه نرم می‌کنند که از مقایسه‌های استعاره‌ای بیشتر و بیشتر لذت می‌برند (جویس و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۷ و ۱۱۶).

■ مراحل اجرای الگو

۱ توصیف شرایط موجود : پس از انتخاب موضوع از دانش‌آموز می‌خواهیم با دقت در «یک صبح سرد و برفی زمستان» با فهرست کردن نکات کلیدی و صفات، به توصیف دقیقی از آن بپردازند. از آنها می‌پرسیم برف یا زمستان آنها را یاد چه می‌اندازد؟ لازم است مطالبی که گفته می‌شود روی تخته نوشته شود.

۲ مرحله قیاس مستقیم : در اینجا از دانش‌آموزان می‌خواهیم با بهره‌گیری از شیوه «این همانی» میان عناصر موجود در عبارت «یک روز برفی زمستان» با دیگر پدیده‌ها، موجودات و اعضای جهان هستی رابطه‌هایمانندی پیدا کنند و مکتوب نمایند. در واقع می‌توان پرسید برف یا زمستان مانند چیست؟ مطالب روی تخته نوشته می‌شود :

- برف، مادر (زال) سفید موی زمین است.
- برف، برگ سفید و برنده زمین است.
- برف، چراغ شب‌های زمستان است.
- برف، شکوفه فصل بی‌شکوفه زمستان است.
- برف، خواهرخوانده باران است.

- برف، آب می‌شود تا در دل دریا زندگی جاری باشد.
- برف، اقتدار زمستان است.
- زمستان، مانند کلبهٔ سرد تاریک است.
- زمستان، مانند برگهٔ سفیدی است که هر چه در آن بکاریم در بهار سر بر می‌آورد.
- زمستان، مانند ماشین برفی سفیدی است که...
- زمستان، عروس سفیدپوش فصل‌های سال است...
- برف، مانند لباس سفیدی بر تن زمستان است که...
- برف، مروارید گرانبهای آسمان است.
- برف «کجباری»^۱ است که به منزل می‌رسد.
- برف، «موسیقی منجمد» است. (شمس لنگرودی)
- گوهر سیماب‌سان برف، نردبان برف، ... (کمال اصفهانی)
- برف «امید سپید» (شاملو)
- برف «مهرهٔ تابنده»، «نیروهای نورانی» (مشیری)
- «گنجور باغ و بوستان»، «جامهٔ سپید پرهیزگاری» (پروین اعتصامی)
- برف «پاک و دوشیزه»، «تار شاهوار آسمانی» (اخوان)

۳ مرحلهٔ قیاس شخصی: دانش‌آموز هرچه بیشتر با موضوع احساس، مجانست و نزدیکی کند، در برون‌ریزی احساس و اندیشه‌اش راجع به موضوع موفق‌تر خواهد بود؛ بنابراین از او می‌خواهیم عضوی از موضوع شود یا اصلاً خود موضوع باشد و احساسش را از بودن در آن شرایط بیان کند. به آنها می‌گوییم تصور کنند یک صبح برفی هستند و از زبان آن جمله‌ای بگویند. جمله‌ها روی تخته نوشته شوند.

- من یک صبح برفی زمستان‌ام که ارمغانم برای دانش‌آموزان، تعطیلی‌های پیش‌بینی نشده است.
- من یک صبح زمستانی‌ام، که شولایی از برف بر تن کرده‌ام.
- قبای سفید برف برازندهٔ وجود من است.
- من سراپا پاک و سفیدی هستم.
- تو مثل منی برف، راه می‌روی و آب می‌شوی (شمس لنگرودی)

۱- اخوان ثالث به دلیل مورب باریدن برف آن را «کجبار» می‌نامد.

■ از زبان برف (پروین اعتصامی) :

«مرا هر سال گردون می‌فرستد به گلزار از پی آموزگاری»
 «سپیدم زان سبب کردند در بر که باشد جامهٔ پرهیزگاری»
 «نثارم گل، رهاوردم بهار است رهاورد مرا هرگز نیاری»

۲ تعارض فشرده : در این بخش از دانش‌آموزان می‌خواهیم تا عبارت‌های متناقض یا واژگان متضاد را از مطالب روی تخته پیدا کنند. با واژگان متضاد تعارض‌های فشرده یا متناقض‌نماهای بکر بسازند و آنگاه یا با انتخاب یکی از آنها در مورد موضوع اولیه، به نوشتن بپردازند یا تعدادی از آنها را در نوشتهٔ خود به کار ببرند.

به عنوان مثال برف : سپید سیاه نامه، چراغ خفتهٔ شب‌های زمستان و...

۵ پس از طی مراحل پیشین باید تولید و نگارش خلاق اتفاق افتد.

در ادامه دانش‌آموزان با روش قضاوت عملکرد که در درس اول توضیح داده شد، به نقد نوشته‌های دوستان خود می‌پردازند. لازم است به دانش‌آموزان تذکر دهیم ابتدا ویژگی‌های مثبت نوشته‌ها را بگویند و بعد به نکات منفی بپردازند.

جلسه سوم

نثر ادبی شیوه‌ای است که می‌توان آن را با پوست خورد.

محتوا : کاربرد نثر ادبی در زندگی روزمره، شعرگردانی

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ با بهره‌گیری از نثر ادبی به تأثیرگذاری بیشتری در موقعیت‌های تبلیغی و ارشادی دست یابد.
- ۲ با پرورش قدرت خلاقه خود در نوشتن پیام‌های تبلیغاتی و مانند آن مهارت ارتباط مؤثر را بیاموزد.
- ۳ با نوشتن پیام تبلیغاتی ادبی، اعتماد به نفس لازم را برای حضور در سایر رابطه‌های اجتماعی به دست آورد.
- ۴ ضمن خوانش صحیح یک شعر، آن را با بیانی نو، بازآفرینی یا بازگردانی نماید.
- ۵ به ارزیابی منطقی و سنجیده از تولیدات خود و دوستانش بپردازد.

در جلسه سوم ابتدا به کاربرد اثر ادبی در زندگی روزمره و تعیین تکلیف فعالیت سوم کتاب پرداخته می‌شود و در ادامه، شعرگردانی محور کار قرار می‌گیرد. بهترین شیوه برای پرورش متن‌های تبلیغی در قالب اثر ادبی، همان استفاده از قیاس و بدیعه‌پردازی است. به این ترتیب که ابتدا، با استفاده از روش تدریس «کاج»، دانش‌آموزان به نوشتن یک اثر زبانی درباره کالای ایرانی هدایت می‌شوند و در ادامه با استفاده از روش قیاس و ذهنی کردن مفاهیم عینی، متن را در قالب اثر ادبی بازنویسی نمایند و در نهایت به ارزیابی متن‌های هم بپردازند.

روش تدریس کاج : روش تدریس کاج با توجه به این که ذهن را وادار می‌کند که ابعاد منفی، مثبت و نیز خنثای موضوع را بکاوند، سبب می‌شود با فاصله گرفتن از روش طبیعی و خطی ذهن، از ظرفیت چند بعدی آن بهره بگیرند. در این شیوه، ابتدا از دانش‌آموزان می‌خواهیم تمام نقاط قوت کالای ایرانی را ردیف کنند. پس از آن نقاط منفی کالای ایرانی مورد اشاره واقع شود و در نهایت با یک نگاه غیرارزشیابانه و خنثی به موضوع نگاه کنند. پس از این تأملات که در قالب جملاتی به ثبت می‌رسند از آنها می‌خواهیم متنی را با توجه به مستندات پیشین خود مکتوب نمایند. به این ترتیب اثر زبانی دانش‌آموزان برای تبدیل شدن به اثر ادبی مهیا است.

درنگی در قلمرو فعالیت‌ها

فعالیت سه : صاحب‌نظران، نفس توانایی برقراری ارتباط را زیرمجموعه تفکر انتقادی می‌دانند. فعالیت سه، به نحو آگاهانه‌ای بر این اساس شکل می‌گیرد و میان درس و محیط پیرامون دانش‌آموزان، ارتباط ملموس‌تری برقرار می‌کند.

شعرگردانی : از آنجا که بخش عمده‌ای از معنا در شعر، با وزن، آهنگ و لحن آن منتقل می‌شود، برای درک شعر، گام اول خوانش آن با صدای بلند توسط معلم است و پس از آن باید دانش‌آموزان هم به صورت فردی یا هم‌خوانی گروهی به این مهم دست یابند. گام مهم بعدی ادراک و کشف معنا و هسته مرکزی شعر است که در اینجا با استفاده از ساده‌سازی می‌توان به آن رسید. به این ترتیب که دانش‌آموزان را هدایت می‌کنیم تا با کشف رابطه در آرایه‌های ادبی که در شعر به کار رفته‌اند، آنها را به شکل اولیه خود برگردانند و سپس با تصویرسازی‌های جدید، قریحه خود را در مقابل شاعر بسنجند. در اینجا حتی می‌توانند به «نقیضه‌پردازی» روی بیاورند. نقیضه یا پارودی به نظریه‌پردازی طنزآمیز گفته می‌شود. خوشه‌سازی، بدیعه‌پردازی و سایر روش‌های پرورش خلاقیت در مهیا کردن مواد اولیه نقیضه‌پردازی مؤثر خواهند بود.

شعرگردانی: رستاخیز کلمات^۱: وجه اشتراک شعر و نثر ادبی در این است که هر دو دارای خیال و احساس‌اند و به انتخاب واژگان حساس‌اند. اما تمایز آن دو در وجود یا عدم وزن، قافیه، ردیف و امثال آن است. گزینش یک غزل غنایی در پایان درس نثر ادبی که به نوعی اوج بدیعه‌پردازی است دستاویزی بسیار مناسب برای فراخواندن دانش‌آموز به تأمل در خوانش و تدبر در نگارش است. در شعرگردانی هدف این است که با مقایسه ساختار و هنجار حاکم بر شعر هم با تفاوت‌های فرم و ساختار و شیوه بیان در شعر و نثر آشنا شویم و هم مهارت تبدیل این ساختارها به هم را کسب کنیم. در واقع در شعرگردانی ما در مرزی میان بازنویسی و بازگردانی ایستاده‌ایم. نه آن قدر پای‌بند بازنویسی هستیم که راه خلاقیت‌های دانش‌آموز بسته شود و نه بی‌محابا دست به گزینش عناصر در شعر می‌زنیم.

۱- دکتر شفیع کدکنی شعر را «رستاخیز کلمات» می‌نامد.

■ بی‌نوشت

شمس لنگرودی شعر زیبایی دربارهٔ برف دارد با عنوان «تو مثل منی برف» که در پی می‌آید.

تو مثل منی برف

راه می‌روی و آب می‌شوی

با علمی لَدَنی

پنبه بر جراحت سال می‌گذاری

می‌بینم اسفند را عصازنان

به سوی بهار می‌رود.

تو مثل منی برف

آتش را روشن می‌کنی

تا در هُرمش بمیری

یاس‌های تابستانی ادای تو را درمی‌آورند

پروانه‌ها که تو را ندیدند

عاشق او می‌شوند

نکند سرنوشت مرا جایی دیده‌ای برف

بین زمین به چه روزی درآمد

تو کرک بال ملائکی

طوری بنشین که زمین چند روزی به شکل اول خود درآید

کاش می‌توانستی تابستان‌ها بیاری

تا با تن پوشی از برف

برابر خورشید عشوه‌ها می‌کردیم

حس می‌کنم که لشکری از بهشتید

می‌آید آدم و حوا را به خانهٔ اول عودت دهید

لشکری از آب

بر ما که نوادهٔ آتشیم

حاشا حاشا

من که ندیده‌ام بشود کاری کرد

به شادی مردم اعتماد مکن برف
 تا می باری نعمتی
 چون بشینی به لعنتشان دجاری
 چیزی در سکوت می نویسی
 همه مان را گرفتار حکمت خود می کنی
 ما که سفیدخوانی های تو را خوب می شناسیم
 تو چقدر ساده ای که بر همه یکسان می باری
 تو چقدر ساده ای که سرنوشت بهار را روی درخت ها می نویسی
 که شتک ها هم می خوانند
 آخر بین چه جهان بدی شد
 آفتاب را
 داور تو قرار داده اند
 و تو با پای لیزان به زمین می نشینی
 پیداست که می شکنی برف
 تا قدرت را بدانند
 با سنگریزه و خرده شیشه فرود آ
 فکر می کنم سرنوشت مرا جایی دیده ای برف
 آب شو
 آب شو! موسیقی منجمد!
 و بیا و بین
 رنج را تو کشیدی
 به نام بهار
 تمام می شود.

نگارش، آفرینشی است در جهانی تازه با مصالح واژه. آن‌که می‌نویسد واژه‌شناس است؛ رنگ و بو و مزه واژه‌ها را می‌شناسد و به مدد این شناخت، متن زیبا و مانا می‌آفریند.

درس سوم

نگارش ادبی (۲): قطعه ادبی

نمایه درس

ایده کلیدی : پرورش قدرت خلاقیت در پرتو نگارش قطعه ادبی

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	حکایت‌نگاری	حوزه‌های فرعی
محتوای دانشی ضروری برای شناخت عناصر قطعه ادبی با ذکر مثال‌های مختلف	– شناسایی عناصر و ساختار قطعه در متن داده شده – شناسایی و کشف عناصر قطعه در متن داده شده (نگاه تازه، انتخاب واژه، آرایه‌های ادبی و...) – تولید یک قطعه ادبی	– بررسی ساختار (آغاز، میانه و پایان‌بندی) قطعه داده شده – درک و انتخاب جملات زیبای متن و تضادهای تأثیرگذار آن – تولید قطعه ادبی – مرحله تحلیل و ارزیابی نوشته‌ها بر اساس سنججه‌های داده شده	– بازآفرینی یک حکایت	– یادآوری مباحثی چون ساختار به هنجار یک نوشته (آغاز، میانه و پایان‌بندی) – شناسایی عناصر داستان جهت بازآفرینی حکایت – آشنایی با شیوه‌هایی جهت کسب مهارت نگاه نو

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای، به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

گاه می‌شود به جای این که «شعر» را به نثر بنویسیم، «نثر» را به «شعر» نزدیک کنیم و گاه می‌شود به جای «شعر منثور» «نثر شاعرانه» نوشت.

قیصر امین‌پور

محتوا : کل متن درس تا ابتدای کارگاه نوشتن

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

۱ نگاه نو و بدیع به موضوع را بشناسد.

۲ آرایه‌های موجود در یک قطعه ادبی را استخراج و ارزیابی نماید.

۳ ساختار (آغاز مناسب، تنه اصلی متناسب و پایان بندی در خور) یک قطعه ادبی

را تجزیه و مورد قضاوت قرار دهد.

در جلسه اول با ورود به مباحث درس و شناسایی و معرفی عناصر، قطعه فعالیت یک، دو و سه انجام خواهد شد و تمرین ۱ کارگاه نوشتن هم به عنوان تکلیف در منزل به دانش آموز واگذار شود. این اهداف می توانند با تلفیقی از روش های پیش سازمان دهنده و ساخت گرایی حاصل گردند.

روش تدریس پیشنهادی: تلفیق پیش سازمان دهنده و ساخت گرایی

با توجه به اینکه قطعه، زیر مجموعه تئری ادبی است و تئری ادبی در درس دوم به دانش آموزان معرفی شده است، در آغاز درس سوم می توان به شیوه پیش سازمان دهنده، با فراخواندن تجارب و اطلاعات پیشین از دانش آموزان در تجزیه، تحلیل، ارزیابی و طبقه بندی قطعات آغازین درس کمک گرفت، تا از کلیت قطعه ادبی، ویژگی های جزئی آنها را استخراج و مقوله بندی نمایند. در ادامه با استفاده از پنج مرحله روش ساخت گرایی (درگیری کردن، کاوش، توصیف، تشریح و توسعه و ارزشیابی) درس تدریس می شود. در مرحله درگیری از دانش آموزان می خواهیم در گروه، متن چراغ سبز را بخوانند و درباره آن گفت و گو کنند و فعالیت اول درس را انجام دهند. سپس در مرحله کاوش و توصیف، از آنها می خواهیم دو ویژگی قطعه ادبی را بخوانند و در متن چراغ سبز آنها را جست و جو کنند و برداشت های خود را توصیف نمایند و فعالیت ۲ را انجام دهند. در ادامه در مرحله تشریح و توسعه، توصیف گروه ها در کلاس بیان می شود و با هدایت معلم موضوع گسترش می یابد. در ارزشیابی از دانش آموزان می خواهیم تمرین اول کارگاه نوشتن را در منزل انجام دهند.

درنگی در قلمرو فعالیت ها

فعالیت ها در کتاب نگارش، دارای ویژگی های مشترکی هستند. اصل مهارت نوشتن به عنوان ابزاری برای فکر کردن، مشاهده دقیق، به خاطر سپردن و برقراری ارتباط در همه آنها وجود دارد، همه به نوعی عملکرد قضاوتی کردن را در بطن خود نهفته دارند و به نحوی گام به گام با درگیری های جزئی ذهن و زبان، دانش آموز را برای پرداختن به تمرین های کلان تر آماده می سازند.

فعالیت ۱: این فعالیت با تکیه بر تکنیک پرسش و پاسخ شکل گرفته است. پاسخ دهی به سؤالات مطرح شده، نیاز به تأمل و تدبر دانش آموز دارد. با تلفیقی از مهارت ها می توان به هدف این فعالیت دست یافت، بخشی از آن نیازمند یادآوری آموخته های پیشین است و قسمتی با در خدمت قرار دادن دانش آموخته درس جدید و آزمودن مهارت ارزیابی و استنباط و قدرت نتیجه گیری خود به سرانجام می رسد.

فعالیت ۲: نقطه قانونی فعالیت دو، ارزیابی تکنیک بازشناسی و مهارت قضاوتی دانش آموز است. دانش آموز خواه به تولید یک قطعه ادبی مبادرت ورزد و خواه یک قطعه را به عنوان نمونه انتخاب نماید، نیازمند دانش شناخت عناصر قطعه و به کار بستن آن در مرحله تولید است.

فعالیت ۳: این فعالیت به دنبال تقویت نوعی مهارت استنباطی در دانش‌آموز شکل می‌گیرد. مهارت استنباط در واقع استفاده موفقیت‌آمیز از اطلاعات است. کتاب درصفا قبل، دانش ضروری را در اختیار دانش‌آموز قرار داده است و در اینجا انتظار می‌رود دانش‌آموز با پیش رو داشتن آن اطلاعات، در مورد نحوه و میزان کاربرد آنها در متن با تجزیه و تحلیل اجزا و عناصر متن و با استناد به آنها قضاوت و داوری مناسب را داشته باشد.

دانش‌فرامتنی (۱)

آغازهای مناسب و پایان‌های منحصر به فرد، ابزار دیگری است که نویسندگان بزرگ خلاقیت خود را در قالب آنها به نمایش می‌گذارند. شگردهایی چون هنجارگریزی و خلاف آمد عادت در این میان بسیار مؤثر هستند. فیلم‌نامه‌ها و داستان‌های زیادی را می‌بینیم که به خاطر این ویژگی‌ها مورد تحسین و تقدیر واقع می‌شوند. کتاب «گشودن رمان» حسین پاینده، به بررسی همین آغازهای متناسب با انجام داستان‌هایی چون «جزیره سرگردانی»، «سووشون»، «بوف کور»، «تنگسیر»، «شازده احتجاب»، «چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم» و... پرداخته است. نمونه یک پایان‌بندی خوب را هم در فیلم‌نامه (یا فیلم) «توران خانم» به کارگردانی رخشان بنی‌اعتماد و مجتبی میرتھماسب می‌بینیم. «توران خانم» درباره زندگی توران میرهادی یکی از تأثیرگذارترین چهره‌ها در نظام تعلیم و تربیت معاصر ایران است. این فیلم در پایان به صورت معمول نه با مرگ خانم میرهادی که با معرفی هنرمندانه آثار ایشان به پایان می‌رسد و گویی این پیام را می‌دهد که مرگی در کار نیست و جاودانگی در آثار به‌جامانده از انسان است.

دانش‌های فرامتنی (۲)

هین سخن تازه بگو، تادو جهان تازه شود و ارهد از حد جهان، بی حد و اندازه شود (مولانا)

در اصل مبنای هر اثر ماندگاری از تعامل میان عناصری چون نگاه نو به پدیده‌ها، استفاده بجا از عناصر، زیبایی‌آفرینی، گزینش درست واژگان، ساختار و قالب مناسب حاصل می‌شود. دیوان حافظ سرشار از این توازن است. شناختی که حافظ از زمانه خود دارد و نگاه نویی که بر مبنای آن به زاهد و رند و محتسب و... می‌نماید، منحصر به شخص اوست. وقتی این نظرگاه با انتخاب واژگان مناسب و آرایه‌های متناسب همراه می‌شود، جاودانگی او را در ادبیات جهان رقم می‌زند. گلستان سعدی به نحو دیگری با تعادلی که در کاربرد عناصر زیبایی‌آفرین دارد و نیز با در خدمت گرفتن اندیشه‌های تربیتی ناب، ایجاز در سخن و انتخاب قالب حکایت برای بیان این ایده‌ها، قرن‌هاست که صدرنشین مسند نثر فارسی است و تمام سخنوران، جیره‌خوار سفره‌آویند.

در ادبیات معاصر هم هر اثری که در میدان فرهنگی قبول عام و خاص می‌یابد، به لطف هماهنگی و همکاری‌ای است که میان این عناصر برقرار کرده است. بهره‌گیری نیما از عناصر شمال کشور و ساختار نویی که به شعر فارسی بخشید، انتخاب خاص واژگانی اخوان در قالب شعر نیمایی، نگاه نو سپهری به پدیده‌ها، مدرنیته در شعر فروغ^۱، بدیعه‌پردازی‌ها و تصویرگری‌های ناب منزوی در باب عشق^۲، مناظره در زبان پروین اعتصامی و... نثر روان و شخصیت‌پردازی‌های بی‌نظیر سیمین دانشور^۳، توصیف‌های ناب «کلیدر» محمود دولت‌آبادی، نگاه دگرگونه احمد دهقان به موضوع جنگ^۴، نثر ادبی کویر علی شریعتی، قطعه‌های «طوفان در پراتز» قیصر امین‌پور و فراوان مورد دیگر، مثال‌های در دسترس، از گزینش‌های بجای نویسندگان ادبیات معاصر فارسی است.

جلسه دوم

زمین عاشق شد و آتشفشان کرد و هزار هزار سنگ آتشین به هوا رفت. خدا یکی از آن هزار هزار سنگ آتشین را به من داد تا در سینه‌ام بگذارم و قلبم باشد. حالا هر وقت که روحم یخ می‌کند، سنگ آتشینم سرد می‌شود و تنها سنگش باقی می‌ماند و هر وقت که عاشقم، سنگ آتشینم گرم می‌گیرد و تنها آتش می‌ماند مرا بیخس که روزی سنگم و روزی آتش. مرا بیخس که در سینه‌ام سنگی آتشین است.

عرفان نظر آهاری

محتوا : ارزیابی پاسخ دانش‌آموزان به تمرین ۱ کارگاه نوشتن، تمرین ۲ کارگاه نوشتن و ارزیابی آن.

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

۱ راجع به احساسات و تأثیر و تأثرهای خود در مورد یک موضوع پیشنهادی، به شیوه خوشه‌سازی به تنهایی یا گروهی یادداشت‌برداری نماید.

۲ عناصر زیبایی‌شناسی و نیز واژگان خاص متن را تشخیص دهد.

۳ یک قطعه با تمام عناصر و ساختار ضروری تولید کند.

۴ بتواند با نقد یک متن در مورد نوع نگاه نویسنده به موضوع بحث کند و تازگی

آن را دریابد.

۵ روش‌های پرورش متن و نوشتن خلاق را به صورت عملی به کار گیرد.

۶ قدرت نقد و ارزیابی متون را بر اساس سنجه‌های علمی کسب کند.

در جلسه دوم طبق درس‌های قبل، ابتدا پاسخ‌های دانش‌آموزان به کارگاه ۱ به اشتراک گذاشته می‌شود و مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و پس از آن با الگوی خوشه‌سازی که در ادامه می‌آید، فعالیت ۲ کتاب به سرانجام خواهد رسید و تحلیل و ارزیابی مدنظر در فعالیت ۳ نیز محقق خواهد شد.

■ روش تدریس

قطعه ادبی در یک فرایند رفت و برگشتی حاصل تعامل عینیت‌ها و تجارب زیسته با ذهنیت‌ها، استنباط و احساس شخصی ما است. نمایش و ارائه مجدد این محصول بیش از هر متن دیگری، نیازمند تکنیک‌هایی است که در خدمت تقویت قوه آفرینندگی و پرورش قدرت خلاقیت هستند؛ روش‌هایی چون بدیعه‌پردازی و خوشه‌سازی شیوه‌های مناسبی برای این امر به نظر می‌رسند، که در اینجا مراحل پیشنهادی اجرای این درس با خوشه‌سازی ارائه می‌گردد.

■ روش تدریس پیشنهادی

خوشه‌سازی : خوشه‌سازی روش غیرخطی جریان مغز است که با تداعی آزاد خویشاوند است. در واقع با عرصه دادن به تفکر تصویری^۵، اجازه می‌دهیم دانش‌آموز بدون هیچ مانعی با بهره‌گیری از تداعی آزاد، تمام تصاویر خود را مکتوب کند. به عبارتی، خوشه‌ها چون کیهانی گسترش یابنده هستند که هر کلمه می‌تواند در هر لحظه به کهکشان راه شیری بدل شود که به نوبه خود جهان‌هایی را در بردارد (ال. ریکو، ۱۳۹۱). انتخاب یک هسته محرک تداعی‌هایی است که در هر انسان با انسان دیگر به خاطر تجارب زیسته متفاوت و زمان و مکان مختلف فرق دارد. به این ترتیب ابتدا با سد کردن راه تفکر مفهومی^۶، تمام تصاویر ذهن خود را حول هسته مشخص بیرون می‌ریزیم و در مراحل بعد به ساماندهی این خوشه‌ها می‌پردازیم و تفکر مفهومی سامان‌دهنده اجازه ورود می‌یابد.

■ مراحل اجرای خوشه‌سازی

۱ انتخاب هسته : در اینجا یکی از موضوعات پیشنهادی درس را در مرکز کار خود قرار می‌دهند و دور آن دایره‌ای با خوشه‌های متعدد ترسیم می‌کنند.

۲ دانش‌آموز هر آنچه که در خزانه ذهن خود دارد بدون پیش داوری و ارزش‌گذاری خاصی بیرون می‌ریزد و به عنوان خوشه‌های اطراف این دایره، آنها را ثبت می‌کند. گاه یک خوشه، خوشه دیگر را به ذهن می‌آورد و باعث گستردگی کار می‌شود. در واقع با تندنویسی تفکر تصویری، راه را بر دخالت تفکر مفهومی می‌بندیم.

دانش‌آموزان، نوشته خود را با اولین جمله که به ذهنشان رسید شروع کنند و با به کمک گرفتن تفکر مفهومی تداعی‌های مکتوب خود را سامان دهند و در گسترش متن خود از آنها کمک بگیرند و به آنها اعلام کنیم که استفاده از تمام خوشه‌ها اجباری نیست.

۳ نوشته خود را برای دوستان‌شان بخوانند و با سنجه‌های ارزیابی پایان درس به قضاوت در مورد متن‌های همدیگر بپردازند.

جلسه سوم

حکایت‌ها با ویژگی‌هایی چون اختصار در کلام، ایجاز در مفهوم و واژه‌گزینی‌های معنادار، در واقع نسل پیشین داستانک‌های مدرن هستند که افق‌های خیال‌انگیزی روبه‌روی ما می‌کشایند و آشنخوَرهای مناسبی برای تقویت بلاغت و فصاحت به‌شمار می‌آیند.

محتوا : بازآفرینی حکایت، سنجش و ارزیابی بازآفرینی‌ها و تمرین ۲ جلسه قبل
اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ یک قطعه با تمام عناصر و ساختار ضروری تولید کند.
- ۲ با تکیه بر حکایت پایانی درس، به فهمی از موارِث کهن ادبی دست یابد.
- ۳ با بازآفرینی حکایت پایانی، قدرت خلاقیت و قوۀ تفکر خود را پرورش دهد.
- ۴ روش‌های پرورش متن و نوشتن خلاق را به صورت عملی به کار گیرد.
- ۵ عناصر داستان را به خاطر بیاورد.
- ۶ با تکیه بر عناصر داستانی موجود در حکایت، به بازآفرینی آن اقدام کند.
- ۷ قدرت نقد و ارزیابی متون را بر اساس سنجه‌های علمی کسب کند.

حکایت‌نگاری

داستان به مفهوم امروزی‌اش، محصول مدرنیته در غرب است و از قرن شانزدهم میلادی با دن کیشوت سروانتس اسپانیایی متولد شد. اما حکایت‌های ادبیات کلاسیک نه به معنای امروزی، بلکه در فرم قدیم خود نوعی خواهرخواندگی با داستان‌های امروزی دارد و دلیل این امر هم ساختار و عناصر مشترکی است که در هر دو دیده می‌شود. بنابراین برای بازنویسی حکایت‌ها، شناخت اولیه این عناصر می‌تواند ما را در اقتباس‌های «آزاد» یا «بسته» اصولی از این موارث یاری نماید. اقتباس در حقیقت از دریچه‌ای جدید به «پیش‌اثر» نگریستن است. این امر می‌تواند با به چالش کشیدن مفاهیم متن، از منظر زیبایی‌شناسی، تغییر زبان متناسب با فهم جدید خواننده و تقلید از آن، طنزسازی و مواردی از این قبیل انجام پذیرد و با عنوان‌هایی چون بازآفرینی، بازنویسی، آمیغ‌نویسی، گزیده‌نویسی و خلاصه‌نویسی صورت گیرد. از جایی که در اقتباس بسته (بازنویسی، خلاصه و گزیده‌نویسی و...) معمولاً به دلیل نزدیکی زیاد به متن اصلی محدودیت‌هایی در اعمال تغییرات خلاقانه وجود دارد، بنابراین سؤال تازه‌ای در ذهن مخاطب ایجاد نمی‌شود و اجباری در پذیرش منطق و تفکر پیشین شکل می‌گیرد. بر این اساس پیشنهاد این بخش، بازآفرینی حکایت‌ها بر اساس تکنیک اسکمپر است.

روش تدریس: تکنیک اسکمپر با شناخت عناصر داستانی حکایت و ایجاد تغییرات ضروری اسکمپر: اسکمپر تکنیکی برای افزایش خلاقیت و پرورش ایده‌های خامی است که در سر داریم و برای حل هر مسئله‌ای که با آن روبه‌رو می‌شویم، کاربرد دارد. می‌توان گفت اسکمپر یک فهرست از سؤال‌هایی است که سبب پرورش ایده‌های جدید می‌گردد. این سؤال‌ها بر اساس کلید واژه‌هایی ساخته می‌شوند که سرواژه محسوب می‌شوند و به این ترتیب هستند:

SCAMPER

- Substitute: S (جایگزین کردن)
- Combine: C (ترکیب کردن)
- Adapt: A (اقتباس کردن)
- Magnify: M (تقویت کردن)
- Put to Other Uses: P (به کار گرفتن در دیگر کاربردها)
- Eliminate or Minify: E (حذف کردن)
- Rearrange or Reverse: R (معکوس کردن یا چینش مجدد)

■ شیوه اجرا

- ۱ خوانش متن با صدای بلند توسط معلم یا دانش‌آموزان.
- ۲ تأمل و فهم اجزا و عناصر حکایت مانند شخصیت، گفت‌وگو، زمان، مکان، راوی و
- ۳ کشف پیرنگ داستان یا روابط پنهان میان اجزای متن و مفهوم کلیدی آن : سعدی پیرنگ حکایت را بر مبنای تباینی قرار داده که میان عناصری چون حلقهٔ جوهریان و بیابان، گندم بریان و مروارید، ذوق و شادی و تلخی و نومیدی به خوبی مشهود است و این فضای تضادی در القای مفهوم کلیدی حکایت، موفق عمل کرده است.
- ۴ بازآفرینی متن با توجه به اطلاعات موجود در مورد حکایت و شناخت دقیق اجزای آن و استفاده از تکنیک‌های معکوس کردن، حذف، اضافه، اقتباس، ترکیب، جایگزینی، تقویت و ... که به مواردی از آنها در مقام پیشنهاد اشاره می‌شود :

جایگزینی :

- زبان نوشته را می‌توانیم به زبان معیار امروز تغییر دهیم.
- راوی می‌تواند به جای یک بیابان‌گرد که در بیابان در مانده است جوهری‌ای باشد که از کاروان باز مانده و توشهٔ سفرش به اتمام رسیده است.
- در حلقهٔ جوهریان بصره یک جوهری (و نه اعرابی) از گم شدگی خود در بیابان حکایت می‌کند که

اضافه : زمان را به صورت مشخص تر فرضاً «در هنگام خشکسالی بصره» بیان کنیم .
 به جای مروارید غلتان و گندم می‌توان از کیسهٔ مشک و نان خشک استفاده کرد .
 تقویت مفهوم متن با استفاده از تفکر موازی : در جوار امتناع جوهری از دریافت مشک و امیدش به نانی خشک، می‌توان جهت تأکید بر مفهوم حکایت، آن را گسترش داد، به این گونه که بیابان‌گرد در مقام یک راهنما، در بیابان جان‌زگر (جوهری) را نجات می‌دهد و در عوض زرگر به او کیسه‌ای مروارید غلتان می‌بخشد، اما او نیاز خود را در حد گندم بریان می‌بیند و آن را پس می‌زند .
 و موارد دیگر ...

- افزون بر موارد فوق می‌توان بیابانگرد و زرگر را با توصیف‌های دقیق‌تر معرفی کرد .
 - ۵ متن‌های نوشته شده در کلاس خوانده شوند و با توجه به سنجه‌های ارزیابی مورد قضاوت قرار گیرند .
- نکته : در مرحلهٔ نهایی از دانش‌آموزان بخواهیم در گزینش واژگان و کاربرد آرایه‌ها و ... حکایت را در قالب قطعهٔ ادبی بازآفرینی نمایند .

■ پی‌نوشت

۱ بخشی از شعر «پنجره» فروغ فرخزاد که مضمون‌هایی چون تنهایی، عشق و عدالت و... دارند، به مثابهٔ سوژه‌های دنیای مدرن، کانون شعر قرار گرفته‌اند.

من از دیار عروسک‌ها می‌آیم
از زیر سایه‌های درختان کاغذی
در باغ یک کتاب مصور
از فصل‌های خشک تجربه‌های عقیم دوستی و عشق
در کوچه‌های خاکی معصومیت
از سال‌های رشد حروف پریده رنگ الفبا
در پشت میزهای مدرسهٔ مسلول
از لحظه‌ای که بچه‌ها توانستند
بر روی تخته حرف «سنگ» را بنویسند
و سارهای سراسیمه از درخت کهنسال پر زدند.
من از میان ریشه‌های گیاهان گوشتخوار می‌آیم
و مغز من هنوز
لبریز از صدای وحشت پروانه‌ایست که او را
در دفتری به سنجاقی
مصلوب کرده بودند.
وقتی که اعتماد من از ریسمان سست عدالت آویزان بود
و در تمام شهر
قلب چراغ‌های مرا تکه تکه می‌کردند
وقتی که چشم‌های کودکان عشق مرا
با دستمال تیرهٔ قانون می‌بستند
و از شقیقه‌های مضطرب آرزوی من
فواره‌های خون به بیرون می‌پاشید
وقتی که زندگی من دیگر
چیزی نبود، هیچ چیز بجز تیک تاک ساعت دیواری
دریافتم، باید، باید، باید.

دیوانه‌وار دوست بدارم
یک پنجره برای من کافست...

۲ غزلی از حسین منزوی

لیلا دوباره قسمت این السلام شد
عشق بزرگم آه! چه آسان حرام شد
می‌شد بدانم اینکه خط سرنوشت من
از دفتر کدام شب بسته وام شد؟
اول دلم فراق تو را سرسری گرفت
و آن زخم کوچک دلم، آخر جذام شد
گلچین رسید و نوبت با من وزیدنت
دیگر تمام شد گل سرخم، تمام شد
شعر من از قبیله خونست، خون من
فواره از دلم زد و آمد کلام شد
ما خون تازه در تن عشقیم و عشق را
شعر من و شکوه تو، رمز الدوام شد
بعد از تو باز عاشقی و باز... آه نه!
این داستان به نام «تو» اینجا تمام شد

۳ سیمین دانشور هم در سطح لهجه شیرازی و هم در انعکاس فرهنگ شیراز در سوشون موفق ظاهر شده است. اسم کتاب برگرفته از مراسم سوگ سیاوش در شیراز است و به همین دلیل با لهجه شیرازی سوشون خوانده می‌شود. او با نحوه به کارگیری اصطلاحات و کلمات اصیل آن ناحیه، قهرمانان با اصالت پرورش می‌دهد.

«عمه گفت: خان کاکای خودم را می‌شناسم، یوسف را هم می‌شناسم. ابوالقاسم خان صاف نیست. از وقتی هم که خیال و کالت افتاده ناصاف تر هم شده... زری گفت: از من قول گرفت که امروز عصر هر طور شده به جشن فرنگی‌ها بروم. نمی‌دانم تکلیف نذریم چه می‌شود؟»

۴ مجموعه داستان‌های کوتاه «من قاتل پسران هستم» مهم‌ترین کتاب احمد دهقان در زمینه جنگ است.

۵ تفکر تصویری: روشی در آموزش است که افکار یا مفاهیم پیچیده را به عناصر تصویری مثل عکس و موارد مشابه مرتبط و مفاهیم پیچیده را ساده‌سازی می‌کند.

۶ تفکر مفهومی: مفاهیم به مثابه ویژگی‌ها، الگوها و طبقه‌بندی‌های کلی هستند. در تفکر مفهومی به یافتن، تجزیه کردن و ترکیب کردن این مفاهیم می‌پردازیم.

«... دخترم، وقتی که بزرگ‌تر شدی دربارهٔ داستان زمین و مردم آن در کتاب‌های بزرگ مطالب بسیاری خواهی خواند و خواهی دید که این سرگذشت، از هر داستان و قصهٔ دیگر که بتوانی بخوانی، جالب‌تر و شیرین‌تر است...»

بخشی از نامه جواهر لعل نهرو به دختر ده ساله‌اش

نامه نگاری

درس چهارم

ایده‌کلیدی: تقویت مهارت برقراری ارتباط مؤثر با آموزش قالب‌های نگارشی (نامه‌نگاری)

نمایه

درس

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	شعر گردانی	حوزه‌های فرعی
محتوای دانشی ضروری برای شناخت انواع نامه با ذکر مثال‌های مختلف	– پیش‌بینی آیندهٔ شکل‌های نامه‌نگاری. – نوشتن درخواست رسمی در قالب نامه. – نوشتن نامهٔ دوستانه. – نوشتن نامهٔ خانوادگی. – کسب اطلاعاتی در زمینهٔ نامهٔ مقام معظم رهبری به جوانان اروپا	– بررسی و ارزیابی ساختار یک نامهٔ اداری. – نگارش یک نامه به معلم خود، به وزیر علوم یا در موضوع آزاد	بازآفرینی دو بیت از شعر نظامی	– یادآوری ساختار نوشته (آغاز، تنه اصلی و پایان) – آشنایی با مجلات رشد و وظایف آنها

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

ای هدهد سحرگهی از دوست نامه‌ای بستان، ببند بر سر و عمدا به ما رسان (خاقانی)

محتوا : از ابتدای درس تا صفحه ۶۷ (نامه‌های رسمی)

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ با ساختار نامه‌های اداری آشنا شود.
- ۲ به درک درستی از محتوای نامه‌های اداری برسد.
- ۳ در قالب یک نامه اداری درخواست رسمی خود را منتقل کند.
- ۴ با تأمل برخواست خود، نامه‌ای به معلم، وزیر و یا ... بنویسد.
- ۵ با به کار بردن مهارت پیش‌بینی، قدرت فرضیه‌سازی خود را افزایش دهد.

در جلسه اول درس تا پایان صفحه ۶۶ تدریس می شود. بنابراین علاوه بر مقدمه جذاب درس، می توان برای تقویت مهارت پیش بینی، از روش خوشه سازی یا بارش فکری بهره گرفت و در فعالیت دوم با روش کاج یا شش کلاه تفکر (در توضیحات جلسه سوم همین درس توضیح داده شده است)، دانش آموزان را برای نوشتن نامه ای اداری یاری می کنیم.

روش بارش فکری

بارش فکری، بارش مغزی یا یورش فکری: یورش فکری هم از سوی متخصصان آموزش و پرورش و هم از سوی متخصصان آموزش خلاقیت، به عنوان روش تدریس حل خلاق مسائل، معرفی شده است. مزیت آن این است که هم در کلاس های کم جمعیت و هم پرجمعیت (با گروه بندی فراگیران) کاربرد دارد. این روش همچنان که برای موضوعاتی که فراگیر خالی الذهن است مفید نیست در مواردی هم که فراگیر اطلاعات جامع و مکفی درباره موضوع دارد و بلافاصله به یک پاسخ روشن می رسد نیز کارایی ندارد. *الکس آزیون* این روش را چنین معرفی می کند: «اجرای فن گردهمایی که از طریق آن گروهی می کوشند، با انباشتن تمام اندیشه هایی که اعضا ارائه می کنند، راه حلی برای مسئله خاصی بیابند» (اکبری شلدره، قاسم پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۱۶۵).

مراحل اجرا: برای اجرای این روش رعایت چهار اصل یا قانون ضروری است:

۱) بیان و ارائه قوانین یورش فکری: معلم قوانین کلاس را با دانش آموزان در میان می گذارد و در صورت نیاز، آنها را گروه بندی می کند. گروه باید منشی و رئیس داشته باشد.

■ قوانین

- الف) انتقاد ممنوع: هرگونه اظهار نظر ناسازگارانه و مخالفت آمیز ممنوع است.
- ب) استقبال از چرخش ایده ها: هیچ ایده ای غلط نیست و همه باید جسورانه و بدون هیچ نگرانی در ابراز ایده، مشارکت داشته باشند.
- پ) کمیت گرایی: یعنی هرچه ایده بیشتر باشد بهتر است چرا که امکان ظهور اندیشه های نو بالا می رود.
- ت) تلفیق ایده ها و مستندسازی: فراگیران باید از میان ایده های خود و دیگران به نتایج و ایده های جدیدی برسند و آنها را مکتوب نمایند.
- ث) طبقه بندی و پیرایش ایده ها: فراگیران از میان ایده های تولید شده، دست به گزینش می زنند. غث و سمین آنها را جدا می کنند و به مقوله بندی آنها می پردازند.

۲ **ارائه موضوع یا مسئله :** برای به دست آوردن فهرستی از پیشنهادها، با طرح سؤالاتی دربارهٔ انتظاراتی که از مجلهٔ رشد می‌رود و وظایف آن و اجرای بهینهٔ آنان کار را ادامه بدهند.

۳ **ارائه ایده با روشی متفاوت :** می‌توانیم از روش چرخشی، یا هر شیوهٔ دیگر، همهٔ دانش‌آموزان را به مشارکت دعوت بکنیم و نتیجهٔ این همیاری‌ها به اشتراک گذاشته شود.

۴ **طبقه‌بندی ایده‌ها :** یعنی با حذف ایده‌های خیلی بی‌ربط، درکنار هم قرار دادن ایده‌های مشابه، مشخص کردن ایده‌های پرشمار و حذف تکراری‌ها به سنجش و ارزیابی آنها می‌پردازند، بهترین‌ها را در چارچوب تکلیف داده شده به کمک می‌گیرند و به تولید یک نامه برای مجلهٔ رشد اقدام می‌نمایند.

■ **ارزشیابی ایده‌ها :** دانش‌آموزان به نقد ایده‌ها می‌پردازند که کدام ایده‌ها خیلی عالی هستند و کدام بی‌ربط است و

فعالیت ۱ : در فعالیت اول درس چهارم از دانش‌آموز خواسته می‌شود که با توجه به پیشرفت‌ها و دگرگونی‌های ناگزیر فکری و فناوری دنیای آینده، تصویری از چگونگی نامه و نامه‌نگاری در سال‌های آتی ترسیم کنند.

چنانکه مشاهده می‌کنیم فعالیت بر اساس یک نوع پیش‌بینی، یعنی تأمل و تفکر و در نتیجهٔ تجسم آنچه در آینده روی می‌دهد، شکل گرفته است. پیش‌بینی از مهارت‌های بنیادینی است که در همهٔ زمینه‌های زندگی، از امور شخصی تا اکتشافات و طراحی‌های بزرگ کاربرد دارد. افزون بر آن، یکی از عناصر اصلی فرضیه‌سازی پیش‌بینی کردن است و تقویت این حس و تجربهٔ آن در دوران نوجوانی، گامی مهم در راه آینده‌ای هدفمند و درخشان به شمار می‌رود. برای رسیدن به این هدف تمام روش‌های پرورش خلاقیت مانند بدیعه‌پردازی، خوشه‌سازی، بارش فکری و ... می‌توانند مؤثر باشند.

فعالیت ۲ : در فعالیت دوم با تقویت «مهارت پرسش راهبردی» روبه‌رو هستیم. این امر به منظور افزودن بر کیفیت اطلاعات از طریق گفتمان یا کاوشگری میسر می‌شود، که به پرورش یادگیرندگانی مستقل کمک می‌کند (آقازاده، ۱۳۹۵ : ۱۹۳). ضمن آنکه به رشتهٔ تحریر درآوردن این پرسش‌ها در قالب یک نامهٔ رسمی گام بزرگ‌تری در راه تربیت انسان توانمندی است که به خوبی راه برقراری ارتباط صحیح را آموخته است.

جلسه دوم

لذت نامه‌های تو، ذوق پیام‌های تو می‌نرود سوی لبم، سخت شده‌ست دربرم
(مولوی)

محتوا : ارزیابی پاسخ‌های تمرین ۱ کارگاه نوشتن، نامه‌های رسمی و فعالیت ۳، نامه‌های خصوصی و فعالیت ۴، تمرین ۲ کارگاه نوشتن و ارزیابی آن.
اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ ساختار نامه خصوصی را بشناسد.
- ۲ نامه‌ای به یکی از اعضای خانواده خود بنویسد.
- ۳ ساختار نامه رسمی را تشخیص دهد.
- ۴ در قالب نامه رسمی درخواست یا پیام خود را اعلام نماید.
- ۵ نامه‌ای اداری با تمام اجزا بنویسد.

جلسه دوم با اشتراک‌گذاری، نقد و ارزیابی پاسخ‌هایی که دانش‌آموزان در منزل به تمرین یک کارگاه نوشتن داده‌اند، شروع می‌شود و در ادامه با ترکیبی از روش‌های پیش‌سازمان‌دهنده و ساخت‌گرایی‌نامه‌های خصوصی و رسمی، از نظر فرم و محتوا به دانش‌آموزان معرفی می‌شوند. (برای روش رک. درس قبل) سپس با انتخاب یکی از موضوعات کارگاه نوشتن شماره دو، به روش شش کلاه تفکر، داده‌های اولیه به صورت فردی یا گروهی گردآوری می‌شوند و در نهایت در قالب یک نامه فرم می‌گیرند. دانش‌آموزان با سنجه‌های ارزیابی پایان درس، نامه‌های نوشته شده خود و همکلاسی‌هایشان را مورد ارزیابی قرار می‌دهند.

روش تدریس

شش کلاه تفکر: «ادوارد دوبونو» پدر تفکر خلاق در کتاب «شش کلاه تفکر» یک روش خلاقانه ارائه می‌کند و از طریق آن می‌کوشد به افراد بیاموزد که به تفکر خود وسعت و نظم ببخشند و در تصمیم‌گیری‌ها از آن استفاده کنند.

در نخستین اقدام و با هدایت معلم، همه دانش‌آموزان باید کلاه سفید را بر سر بگذارند و در مورد موضوع بیان شده کاملاً بی‌طرفانه بیندیشند. سپس از آنها می‌خواهیم کلاه قرمز را بر سر بگذارند و با عرصه دادن به احساساتشان آنها را بیرون بریزند و بر زبان بیاورند. با کلاه سبز منتظر ارائه تفکرات منحصر به فرد و مبتکرانه دانش‌آموزان خواهیم بود. کلاه سیاه نگاه کاملاً بدبینانه به موضوع است و کلاه زرد، برعکس آن است.

کلاه آبی همچون یک نرم‌افزار است که تلاش می‌کند به تفکر کردن جمع، جهت دهد و با برنامه‌ای مشخص آن را به سرانجام برساند و گویی همچون یک کارگردان، تفکر ما را هدایت می‌کند. با کلاه آبی اولویت‌ها و محدودیت‌ها تعیین می‌شود و به مدیریت و جمع‌بندی مطالب می‌پردازند.

با این مقدمه انتظار داریم زمانی که دانش‌آموزان قرار است نامه‌ای به وزیر یا یک مجله بنویسند، برای طرح مباحث ضروری با استفاده از شش کلاه تفکر، ابتدا با یک نظری طرفانه موضوع را مورد بررسی قرار دهند. پس از آن هم جنبه‌های مثبت موضوع (کلاه زرد) و هم زوایای منفی (کلاه سیاه) آن را مورد دقت قرار دهند و بیان نمایند. با نگاه خلاقانه به موضوع (کلاه سبز)، جنبه‌هایی از آن را که تاکنون کسی ندیده است ببینند و بیان کنند و نهایتاً با کلاه آبی به مدیریت مباحث و جمع‌بندی آنها بپردازند. اجرا و پیاده‌سازی این شش کلاه می‌تواند به شیوه انفرادی یا بحث گروهی صورت بگیرد.

درنگی در قلمرو فعالیت‌ها

فعالیت ۳: نوشتن «دعوت‌نامه‌ای به دوستان هم‌کلاسی برای جشن تولد» محور فعالیت سوم است. صرف نوشتن یک نامه و متن، فارغ از طیفی از مهارت‌های دیگر که ممکن است با خود به ارمغان بیاورد بالاترین سطح

یادگیری بلوم، یعنی آفرینش را در دانش آموز تحقق می بخشد. در این فعالیت با توجه به اینکه نامه دوستانه است، در نگارش آن دانش آموز به نوعی فراشناخت از خود، اطراف و دوستان خود هم دست می یابد.

دانش فرامتنی

سنت نامه نویسی: نامه نوشتن یک راه و رسم دیرین برای برقراری ارتباط بوده و هست. به همین دلیل برخی از این دیرینگی با عنوان «سنت» (سنت نامه نگاری) نام می برند. با توجه به وظایف و هدفی که هر نامه بر عهده دارد، نام آن حامل معرف های ضروری می شود و به صورت اضافه توضیحی ذکر می گردد. مانند: نامه اداری، نامه دوستانه، نامه سرگشاده و دیگر موارد. به این ترتیب قلمرو «نامه» از جزئی ترین و خصوصی ترین حوزه ها تا عمومی ترین آنها را در برمی گیرد. نامه هایی را در کتاب هایی مانند تاریخ بیهقی و جهانگشا و دیگر کتب تاریخی می بینیم که پیک شاهان و سران حکومت ها محسوب می شوند و تا زمان معاصر هم این روند ادامه دارد. فتح نامه ها و نامه های پادشاه به پادشاهان دیگر یا امرای جزء و نیز نامه های رهبران مذهبی و سیاسی به همتایان خود یا زیردستانشان شکلی دیگر از نامه نگاری های مرسوم است. نامه امام علی علیه السلام به مالک اشتر در نهج البلاغه، نامه امام خمینی به گورباچف و موارد عدیده دیگر در این زمینه، قابل ذکر هستند. نامه های سرشناسان به فرزندان یا همسرانشان که معمولاً در قالب کتاب منتشر می شوند، قاصدان مهر و محبتند. از این نمونه علاوه بر کتاب هایی مانند قابوس نامه می توان نامه های سیمین دانشور به جلال آل احمد، نامه های فروغ فرخزاد به پرویز شاپور، نامه ای به دخترم که نوشته جمعی از بزرگان فرهنگی معاصر است را نام برد.

نامه ها گاه یک واسطه انسان و خداوند هستند. کتاب نامه های خط خطی عرفان نظر آهاری که برای گروه سنی کودک و نوجوان نوشته شده است از این نمونه ها است. نظر آهاری در ابتدای هر نامه، آیه ای از آیات قرآن کریم را ذکر کرده است و ادامه نامه با تفسیر این آیه شکل می گیرد و در پایان هر نامه هم یک صفحه خالی برای مخاطب کتاب وجود دارد تا نامه خودش را به خدا بنویسد.

بزرگان اقتصادی هم در قالب نامه هایی که گاه سرگشاده محسوب می شوند از این ابزار اطلاعاتی بهره می برند و پیام خود را علنی می کنند. بخش دیگر از نامه ها را باید پیام آوران فرهنگی تلقی کرد. نامه امام خمینی به عروشان، نامه پرویز ناتل خانلری به پسرش و... از این دست هستند.

شکلی دیگر از این نامه را در قالب تقدیرنامه و تشویق نامه‌هایی می‌بینیم که از جانب مسئولان بالادست به کارمندان یا مدیران پایین دست اعطا می‌گردد و طی این نامه‌ها مراتب سپاس خود را اعلام می‌دارند.

نامه به فراخور موضوع و مخاطب غالباً در قالب نثرهای معیار یا ادبی ارائه می‌شود. گاه نامه‌هایی هم در قالب نظم می‌بینیم که طبیعتاً میان شاعران رد و بدل می‌گردد. میان رشید و طواط و خاقانی^۲ هم مراسلاتی رد و بدل شده است که ابتدا از روی مهر و مدح بوده‌اند و اما پس از زمانی این نامه‌ها پیک هجو و ذم می‌شوند.

بد نیست بدانیم نامه گاه معنای استعاری هم پیدا می‌کند. عرفان نظرآهاری در شعر «دوست واژه است» نوعی از این نگاه و استفاده را نشان می‌دهد. دوست، واژه است/ واژه‌ای که از لب فرشته‌ها چکیده است/ دوست، نامه است/ نامه‌ای که از خدا رسیده است/ نامه خدا همیشه خواندنی‌ست/ توی دفتر فرشته‌ها/ واژه قشنگ دوست ماندنی‌ست.

جلسه سوم

«... فرزند من؛ دمی چند نیست که خفته‌ای. من اکنون به تو نامه می‌نویسم. اکنون که تو کوچک‌تر از آنی که بتوانم آنچه می‌خواهم با تو بگویم. هنوز برق آرزو در چشمان جوانان می‌درخشد. آرزوی آنکه بمانند و سرافراز باشند. آرزوی من این است که تو هم در این آرزو شریک باشی. مردانه بکوشی و با دشمن درون که فساد است به جنگ برخیزی. اگر در این پیکار فیروز شدی دشمن بیرون، کاری از پیش نخواهد برد. آن قدر بکوشیم تا پس از ما نگویند که مثنی مردم پست و فرومایه بودند و به ماندن نمی‌ارزیدند!...»

(نامه‌ای به پسر، ناتل خانلری)

محتوا: نامه سرگشاده و فعالیت ۵، شعرگردانی و تحلیل آن بر اساس سنجه‌های ارزیابی.

اهداف: دانش‌آموز بتواند:

- ۱ با ساختار نامه سرگشاده آشنا شود.
- ۲ هدف نامه‌های سرگشاده را دریابد.
- ۳ با تعمیم پیام نامه مقام معظم رهبری، خود را مخاطب فرضی نامه بیندارد.
- ۴ با خوانش بلند شعر به فهمی درست از آن دست یابد.
- ۵ با بازآفرینی شعر، مهارت نگارش خلاق خود را تقویت نماید.

فعالیت ۵: در این فعالیت دانش‌آموز مأمور می‌شود تا «اطلاعاتی دربارهٔ نامهٔ سرگشادهٔ مقام معظم رهبری به جوانان اروپا جمع‌آوری و در کلاس ارائه نماید.» یکی از مهم‌ترین اهداف این تکلیف تقویت مهارت‌های «استنباط» و «تعمیم» است.

دانش‌آموز در مرحلهٔ استنباط، اطلاعات موجود در نامه را مرور می‌کند و با تأمل بر روی آنها به نتایج مورد انتظار، همچون درک روشن‌بینی و آینده‌نگری که در این پیام وجود دارد دست می‌یابد. در گام بعد با شناخت و آگاهی که از خود به مثابهٔ یک جوان دارد و با اطلاعاتی که از نامه به دست آورده است انتظار می‌رود به یک قیاس دست بزند و خود را مخاطب فرضی نامه بداند و در راه جامعهٔ عمل پوشاندن به منویات مورد انتظار نامه گام بردارد. ضمن آنکه با فرم یک نامهٔ سرگشاده و ویژگی‌های آن هم به صورت عملی و عینی آشنا می‌شود.

شعر گردانی

شعر در نفس خود، حامل معنا و پیامی فشرده و ویژه است. حتی اگر ایدهٔ طرفداران هنر برای هنر را هم به رسمیت بشناسیم، باز هم شعر برای هدفی نوشته می‌شود و مخاطبی دارد. مخاطب آن می‌تواند معشوق آسمانی یا زمینی باشد. این سنت در ادب کلاسیک و گذشته تا به امروز بوده و هست. اگر نویسندگان نامه‌های خود را به تر نگاشته‌اند، شاعران از بیان شعر برای نامه‌نگاری بهره گرفته‌اند که نمونه‌اش را در ابیات آغازین غزل حافظ در پایان درس سوم می‌بینیم. یکی از شیوه‌های مؤثر در بازآفرینی این شعر، آموزش از طریق گروه‌های مکمل است.

■ شیوهٔ اجرا

مرحلهٔ ۱: دو کاربرد تدارک می‌بینیم که در یکی سه بیت شعر حافظ (صفحهٔ ۷۶ کتاب نگارش) نوشته شده است و از دانش‌آموزان می‌خواهیم با توجه به این شعر و مفاهیم کلیدی آن، پنج انتظاری که شاعر از باد صبا داشته است را استخراج کنند که طبیعتاً با درک مفهوم شعر به مواردی چون پیام‌رسانی، خوش‌خبری، اندوه‌بری و... اشاره خواهند کرد.

در کاربرد دوم تکلیفی با این عنوان می‌نویسیم که اگر باد صبا یا نسیم بپذیرد که بیک خبرسان شما به معشوق (آسمانی یا زمینی) باشد چه انتظاراتی از او دارید؟ دانش‌آموزان به فراخور اطلاعات و گنجینهٔ ذهنی پیشین و نیز خلاقیتشان در گروه به این سؤال جواب می‌دهند.

مرحلهٔ ۲: کاربرد ۱ را در اختیار یک گروه و کاربرد ۲ را در اختیار گروه دیگر قرار می‌دهد و بر اجرای آنها و میزان مشارکت دانش‌آموزان نظارت می‌کند.

مرحلهٔ ۳: جای کاربرگ‌ها عوض می‌شود و هر یک از گروه‌ها سؤالات خود را در اختیار گروه دیگر قرار می‌دهد و معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد با جواب دادن به سؤالات یک نامه به مخاطب فرضی (معشوق آسمانی یا معشوق زمینی) بنویسند.

۱- نامه‌ها خوانده می‌شوند و دانش‌آموزان به ارزیابی نامه‌های هم می‌پردازند و نگاه خود را با نوع نگاه حافظ مقایسه می‌کنند.

■ پی‌نوشت :

۱- جواد محقق در نامه «به دختری که ندارم» : «... نگران نباش، پاشنه کفش هایت را بکش، گره و سریات را محکم کن و در کوچه‌های زندگی راه بیفت. توفیق از آن کسی است که صبورتر و منطقی‌تر است و بیشتر می‌آموزد و بهتر به کار می‌بندد. دانشگاه واقعی، در کتاب‌ها و کتابخانه‌هاست و کلاس حقیقی در محضر اندیشه‌های اندیشمندان تشکیل می‌شود. همه اینها هم همیشه در دسترس طالبان علم و جویندگان دانش بوده و هست» (محقق، ۱۳۹۰ : ۵-۱۶۴ در گیرنده : دخترم).

«به راستی چرا در روزگاری که اکثریت قریب به اتفاق مردم ایران بی‌سواد بودند، فرهنگ ایرانی - اسلامی توانست آن همه ستاره درخشان، به آسمان علم و ادب جهان تقدیم کند و امروز، که از پرت‌ترین روستاها گرفته تا کوچک‌ترین شهرها، صدها هزار معلم، دبیر، مدرس، استاد و ده‌ها هزار دبستان و دبیرستان و هنرستان و دانشگاه داریم؛ قادر به ارائه چند چهره ملی یا منطقه‌ای هم نیستیم؟! شاید که ما ترقی معکوس کرده‌ایم» (محقق، ۱۳۹۰ : ۱۶۴ در گیرنده : دخترم).

«اگر باورمندانی که برای فلاح این جهان دست‌مایه‌ای از راستگویان الهی دارند، خود را به سلاح علم و ابزارهای امروز آن مجهز نکنند، بی‌هیچ تردیدی دنیاداران بی‌باور سد راه هر اندیشه‌ای خواهند بود که به رستگاری این جهانیان بینجامد. در سخن بزرگی از رهبران دین خاتم آمده است که : «چه خوب است دین و دنیا با هم همساز شوند» (آیینه‌وند، ۱۳۹۰ : ۱۳ در گیرنده : دخترم).

۲- ابیاتی از مراودات مثبت وطواط و خاقانی در قالب شعر :
رشید الدین وطواط :

ای سپهر قدر را خورشید و ماه وی سریر فضل را دستور و شاه
افضل الدین، ابوفضایل، بحر فضل فیلسوف دین‌فزای کفرگاه

و جواب خاقانی :

سزد که عید کنم در جهان به فرّ رشید که نظم و نثرش عیدی مؤبدست مرا
و گر به کوه رسیدی روایت سخنش زهی رشید جواب آمدی به جای صدا

دهکده جهانی اصطلاحی است که «مارشال مک لوهان» در توصیف جهان، تحت تأثیر وسایل ارتباط جمعی به کار برد. حرکت کردن، همسو با دهکده جهانی زمانی حاصل می شود که پژوهش های علمی به انتشار و چاپ مقاله های علمی منجر گردد و در مجله های بین المللی چاپ و منتشر شود، به این ترتیب، مبادله اطلاعات، موجب رشد سریع علوم خواهد شد.

درس پنجم

نگارش علمی: مقاله نویسی (۱)

نماینه درس

ایده کلیدی: تقویت مهارت مسئله یابی و حل مسئله در قالب مقاله نویسی

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	مثل نویسی	حوزه های فرعی
محتوای دانشی ضروری برای شناخت اجزای یک مقاله (عنوان، مقدمه، بدنه اصلی، بحث و نتیجه گیری) با مثال های عینی و روشن	– انتخاب عنوان برای مقاله – تحلیل قضاوتی اجزای مقاله داده شده از قبیل: مسئله، بیان مسئله، انسجام و پیوستگی، تحلیل یافته ها و نتیجه گیری	– تحلیل مقالات تحقیقی براساس معیارهای آموخته شده در درس – نگارش مقاله تحقیقی بر مبنای دانش نظری و نمونه های عملی ارائه شده در کتاب – ارزشیابی مقاله دوستان خود براساس معیارهای پایانی درس	نگارش یک مقاله تحقیقی درباره مثل ها، خاستگاه آنها، جایگاه مثل ها در فرهنگ عامه و مواردی از این قبیل	– آشنایی با سابقه و قدمت مقاله نویسی – آشنایی گسترده تر با ویژگی های اجزا و ساختار مقاله نویسی – آشنایی با نحوه صحیح فیش برداری

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

در آموزش نوشتن، آنچه اهمیت دارد فرایند نوشتن است نه محصول آن؛ بنابراین اگر نویسنده اصول نوشتن را بداند و در فرایندی صحیح مطالب خود را در ساختاری مناسب ارائه دهد، خواننده به راحتی منظور و مقصود او را دریافت خواهد کرد.

موری

محتوا : متن کامل درس

اهداف : دانش آموز بتواند :

- ۱ قوه تفکر و تأمل خود را با تدبیر در امور جاری و طرح سؤال و مسئله‌یابی پرورش دهد.
- ۲ سؤالات مطرح شده خود را در قالب عنوان‌هایی برای پژوهش نظام‌مند طراحی کند.
- ۳ مسئله و زمینه مسئله و پیشینه یا عدم پیشینه پژوهش مورد نظر را برای مخاطب

تبیین نماید.

- ۴ به بحث و تجزیه و تحلیل در باب موضوع مدنظر خود بپردازد.
- ۵ توانایی بررسی انسجام و پیوستگی بندهای یک مقاله را پیدا کند.
- ۶ قدرت قضاوت در باب مقالات تحقیقی را به دست بیاورد.
- ۷ ایده‌های خلاقانه و نقطه‌نظرات خود را در باب مسائل یافته شده مکتوب کند.
- ۸ به نتیجه‌گیری مستدل و منطقی در زمینه پژوهش بپردازد.

■ روش تدریس پیشنهادی : الگوی تدریس اعضای گروه

مراحل اجرا : این روش، مناسب درس‌هایی است که قابلیت تفکیک به چند بخش را دارند. این درس شامل چهار قسمت مجزا (عنوان، مقدمه، بدنه، بحث و نتیجه‌گیری) است. لذا دانش‌آموزان باید به گروه‌های چهار نفره تقسیم شوند.

ابتدا معلم موضوع درس را، که مقاله‌نویسی است مطرح می‌کند و با خواندن مقاله ابتدای درس، دانش‌آموزان را با موضوع درگیر می‌کند. سپس به قسمت عنوان در درس (ص ۸۴) شماره یک، به مقدمه (ص ۸۵ و ۸۶) شماره دو، به بدنه (ص ۸۷ و ۸۸) شماره سه و به بحث و نتیجه‌گیری (ص ۸۸) شماره چهار می‌دهد. به همین ترتیب به چهار دانش‌آموز گروه نیز شماره یک تا چهار می‌دهد.

در مرحله اول از شماره یک‌های هر گروه می‌خواهد بخش عنوان، شماره دوها بخش مقدمه، شماره سه‌ها بخش بدنه و شماره چهارها بخش بحث و نتیجه‌گیری را به صورت فردی، صامت خوانی کنند.

در مرحله دوم پس از صامت خوانی، معلم از شماره یک‌ها در گروه‌های متفاوت می‌خواهد از گروه اصلی خود خارج شوند و یک گروه جدید تشکیل دهند، همین‌طور شماره دوها با هم یک گروه، شماره سه‌ها یک گروه و شماره چهارها هم یک گروه تشکیل دهند و درباره بخشی که صامت خوانی کردند گفت‌وگو کنند. مثلاً اگر تعداد دانش‌آموزان کلاسی ۲۴ نفر باشد در مرحله اول (صامت خوانی) گروه‌ها چهار نفره است، اما در مرحله دوم گروه‌ها شش نفره می‌شود. (در مورد کلاس‌هایی که تعداد دانش‌آموزان زیاد است می‌توان در مرحله دوم دو سری گروه شماره یک، دو سری شماره دو، دو سری شماره سه و دو سری شماره چهار تشکیل داد تا تعداد اعضای گروه در مرحله دوم خیلی زیاد نباشد).

در مرحله سوم بازگشت به گروه‌های اولیه صورت می‌گیرد و اعضا به گروه‌های اول خود بازمی‌گردند. در اینجا شماره یک هر گروه، بخش عنوان را برای اعضای گروه توضیح می‌دهد. شماره دو بخش مقدمه، شماره سه بخش بدنه و شماره چهار بخش بحث و نتیجه‌گیری. از آنجایی که اعضا در مرحله دو در بحث گروهی بخش مربوط به خود را کامل بررسی کرده‌اند، لذا انتظار می‌رود مباحث مرحله سوم سطحی نباشد، بلکه کاملاً سنجیده باشد. پس از بحث درباره بخش‌های مختلف، فعالیت یک تا چهار توسط اعضای گروه بررسی می‌شود.

در نهایت گروه‌ها نظرات خود را پیرامون اجزای مختلف مقاله در کلاس به اشتراک می‌گذارند و با هدایت و راهنمایی معلم، بحث به نتیجه مورد نظر کتاب منتهی می‌شود.

درنگی در قلمرو فعالیت‌ها

فعالیت ۱ : در این فعالیت انتظار می‌رود دانش‌آموز عنوان‌هایی را برای یک پژوهش برگزیند. این امر ممکن است به نظر ساده جلوه کند، اما بدون بهره‌گیری از مجموعه مهارت‌هایی مانند تفکر و تأمل، استنباط، طرح سؤال و مانند آن میسر نمی‌شود. دانش‌آموز باید ابتدا در ذهن خود و متکی بر تجارب و دانش پیشین، مسئله‌یابی نماید، برای مسئله مورد نظر به طرح پرسش بپردازد و جواب فرضی خود برای آن پرسش را مد نظر داشته باشد و براساس آن عنوان پژوهش را مشخص نماید.

فعالیت ۲ و ۳ و ۴ : فعالیت دوم و سوم و چهارم درس پنجم، با کلید واژه «تحلیل» و «بررسی» پیش می‌رود و انتظار می‌رود دانش‌آموز متن‌های داده شده را از نظر زمینه مسئله، بیان مسئله و انسجام و پیوستگی، تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. مهارت تحلیل از سطوح میانی طبقه‌بندی بلوم است که در بطن خود با نوعی ارزشیابی همراه می‌باشد. اکثر صاحب‌نظران حیطه تعلیم و تربیت، ارزشیابی را از مهارت‌های سطح بالای تفکر دانسته‌اند (شعبانی، ۱۳۹۶ : ۱۳۰). با توجه به اینکه در صفحات قبل ملاک‌هایی برای تشخیص و ارزیابی اجزای یک مقاله تحقیقی مانند مسئله و زمینه مسئله، انسجام و پیوستگی متن و نیز بحث و نتیجه‌گیری ارائه شده است مهارت ارزیابی در اینجا از نوع «وابسته به ملاک» (شعبانی، ۱۳۹۶ : ۱۳۱) محسوب می‌شود. بنابراین دانش‌آموز پس از اینکه به صورت عملی ملاک‌های مورد نظر را فراگرفت در این گام با تکیه بر آموخته‌ها با تأمل و تفکر مهارت‌های قدرت تحلیل و ارزیابی خود را محک می‌زند و به نوعی به صورت عملی به پرورش این مهارت‌ها در خود کمک می‌نماید.

جلسه دوم

نوشتن بنا به ماهیت خود، کنشی ارتباطی است؛ ما می‌نویسیم تا با انسان‌های دیگر ارتباط برقرار کنیم.

هایز

محتوا : مثل‌نویسی به منظور آماده کردن دانش‌آموزان در انجام تمرین دو کارگاه نوشتن و بررسی تکلیف کارگاه شماره یک

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

۱ توانایی ارزیابی کار هم‌کلاسی‌های خود در رابطه با موضوعات مشابه تمرین یک کارگاه نوشتن را به دست بیاورد.

۲ مقاله‌ای تحقیقی دربارهٔ مثل و پیشینهٔ مثل‌نویسی در ادبیات بنویسد.

۳ توانایی انتخاب موضوعی مبتنی بر علائق یا حیطه‌های پژوهشی خود را بیابد.

۴ یک مقاله در موضوعی معین با رعایت تمام ساختارهای آموخته شده بنویسد.

جلسه دوم ابتدا با اشتراک‌گذاری و نقد و ارزیابی پاسخ‌هایی که دانش‌آموزان در منزل به تمرین یک کارگاه نوشتن داده‌اند، شروع می‌شود. در ادامه با روش پژوهش‌آموزی مثل‌نویسی به شرح زیر تدریس می‌شود.

روش تدریس پیشنهادی

الگوی تدریس پژوهش‌آموزی : پژوهش در عمل فرایند طرح سؤالات مهم و جست‌وجوی جواب‌ها به روش نظام‌مند است، که شامل سه مرحله طراحی، اجراکردن، تجزیه و تحلیل و اندیشیدن است.

■ مراحل اجرا

۱- مشخص کردن مسئله : گام اول برای هر پژوهشی سؤالاتی است که در ذهن پژوهشگر ایجاد می‌شود. در اینجا ضروری است با مشارکت فراگیران حیطه علاقه‌مندی آنها مشخص و محدود گردد و در ادامه با طرح سؤالاتی در آن چارچوب، فراگیران به انتخاب عنوان هدایت شوند.

ضرب‌المثل‌ها، چکیده و عصاره فرهنگ بومی یک منطقه، استان، قومیت و حتی کشور هستند. حاوی فشرده‌ترین اندیشه‌ها در باب مهم‌ترین موضوعات مورد توجه اقوام و ملت‌ها می‌باشند. بنابراین ارزش این را دارند که ابزاری پژوهشی باشند که جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و پژوهشگران حیطه مطالعات فرهنگی و... با اتکا به دانش نظری خود و با استناد به آنها زمینه‌ساز تحولات مؤثری در جامعه گردند. فراگیران در طی سال‌های قبل مکرر به گسترش این ضرب‌المثل‌ها با ذهنیت امروزی خود و خلاقیت‌های پرورش یافته‌شان پرداخته‌اند. با توجه به محور درس پنجم که مقاله‌نویسی است، به نظر می‌رسد برای بخش مثل‌نویسی نگارش یک مقاله علمی در باب ضرب‌المثل داده شده پیشنهاد منطقی و مورد انتظاری باشد.

۲- بیان مسئله : بیان دقیق موضوع و طرح سؤالاتی که قرار است پژوهش به آنها پاسخ بدهد. ابتدا از دانش‌آموزان بخواهیم سؤالاتی را راجع به ضرب‌المثل‌ها طرح کنند که پاسخ دادن به آنها به تبیین ضرب‌المثل، جایگاه، مفهوم و... منجر شود. در ادامه، معلم خود با طرح سؤالات بیشتر راه را برای پژوهش و تفکر فراگیران باز کند. سؤالاتی همچون :

۱ ریشه این ضرب‌المثل از کجاست؟

۲ ضرب‌المثل‌ها چه بخشی از قوانین عام زندگی ما را در خود دارند؟

۳ چه چیزی باعث زبازشدن ضرب‌المثل‌ها شده است؟

۴ چه ویژگی‌هایی باعث ماندگاری ضرب‌المثل در بین ما شده است؟

۵ چه ویژگی‌های مشترکی بین این ضرب‌المثل و موارد مشابه آن وجود دارد؟

۶ چه آرایه‌هایی در بطن این ضرب‌المثل به صورت پید و پنهان دیده می‌شود؟

■ و سؤالات دیگری از این قبیل.

۳- به دست آوردن اطلاعات لازم پیرامون مسئله: این اطلاعات در درس ادبیات فارسی می‌تواند با معرفی منابع پژوهش به فراگیران و ارجاع آنها به منابع مورد نظر انجام پذیرد. در این مرحله منابعی در زمینه مثل نویسی به دانش‌آموزان معرفی می‌شود تا برای جلسه بعد با مراجعه به آنها فیش‌برداری کنند و اطلاعات خود را تکمیل نمایند.

۴- تجزیه و تحلیل و نگارش یا مرحله تولید: فراگیران در منزل با تکیه بر فیش‌برداری‌ها و مستندات که دارند به تحلیل و تفسیر خود از موضوع می‌پردازند و با رعایت مراحل نگارش به مرحله تولید می‌رسند و مقاله می‌نویسند.

از دانش‌آموزان می‌خواهیم تمرین ۲ کارگاه نوشتن را درباره موضوع مثل نویسی یا هر موضوع دیگری که خواستند، در منزل انجام دهند.

■ دانش فرامتنی (۱): منابع پژوهش

قبل از ورود به دنیای نت و ارتباطات مجازی برای انجام دادن یک پژوهش به کتاب‌های مرجع و منابع کتابخانه‌ای بسیاری مراجعه می‌شد که امروزه با فراهم شدن دسترسی‌های مجازی، دامنه این منابع گسترده‌تر شده است و پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی هم به منابع پیشین افزوده شده است؛ بنابراین مبحث منابع پژوهش در دو مقوله منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اینترنتی گسترش می‌یابد.

الف) منابع کتابخانه‌ای: این منابع را در ساده‌ترین تقسیم‌بندی می‌توان به دو دسته منابع راهنما و منابع بی‌واسطه نام‌گذاری کرد. منابع راهنما شامل کتاب‌شناسی‌ها، فهرست‌ها، تشریحات ادواری و مواردی از این قبیل می‌شود که خود ابزاری برای شناسایی منابع اصلی موجود در باب موضوع تحقیق هستند. به عنوان مثال کتاب‌شناسی آثار جمال‌زاده، اطلاعات موجود در باب تمام نقد، تحلیل و نظرهای نوشته شده در مورد جمال‌زاده و آثار او را در اختیار ما قرار می‌دهد. دسته دوم، منابع بی‌واسطه‌ای هستند که در دو گروه قابل شناسایی و دسترسی هستند. گروه کتاب‌های مرجعی چون لغت‌نامه‌ها، فرهنگ‌ها و دایرةالمعارف‌های موضوعی (پزشکی، ادبی، تاریخی و...) و سایر منابع کتابخانه‌ای که قابلیت امانت گرفتن را دارند.

ب) پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی (پایگاه‌های نمایه‌ساز فارسی): مهم‌ترین این پایگاه‌ها در ایران عبارت‌اند از: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، پایگاه

اطلاعاتی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه استنادی علم جهان اسلام، مجلات تخصصی نور (نورمگز)، بانک اطلاعات نشریات کشور (مگیران)، بانک‌های اطلاعاتی و پایگاه‌های دانشگاه‌ها، سیویلیکا. نحوه استفاده از این پایگاه‌ها تقریباً یکسان است و با ورود به آنها متوجه تفاوت‌های جزئی می‌شویم؛ مانند لزوم ثبت نام یا عدم آن، نیازمند پرداختن حق اشتراک برای دریافت مقالات یا بی‌نیاز از پرداخت هر وجهی و موارد جزئی دیگر.

دانش فرامتنی (۲): فیش‌برداری

فیش (fiche) معادل فرانسوی واژه «برگه» در زبان فارسی است. در اصطلاح پژوهش به برگه‌های یک شکل و یک اندازه‌ای اطلاق می‌شود که چکیده مطالعات و گزیده تحقیقات در آن یادداشت می‌شود تا بتوان به آسانی، در زمانی کوتاه و با اسلوبی خاص و منظم، از آن بهره جست. چرا که ذهن ما توانایی حفظ تمام مطالب خوانده شده را با ذکر جزئیات ندارد و از طرفی ارجاعات به متون دیگر با ذکر دقیق منبع، تنها از راه فیش‌نویسی میسر می‌گردد. امروزه فیش‌برداری به دو شیوه دستی یا سنتی و الکترونیکی با نرم‌افزارهای ویژه انجام می‌گیرد که در اینجا با توجه به نوپا و نیز بسیار تخصصی بودن نوع الکترونیکی آن به نکات کلیدی فیش‌برداری دستی اشاره می‌کنیم.

موضوع کلی: موضوع عام:	کد: کد:	موضوع خاص: موضوع اخص:	کد: کد:
شماره فیش:	تعداد فیش:	تاریخ:	مکان:
فیش نویسنده:	استاد:		
<div style="border: 1px solid black; height: 100px; margin-top: 10px;"></div>			

چنان‌که در نمونه می‌بینیم، هر فیش اجزایی دارد که عبارت است از سربرگ و بخشی که به متن یادداشت‌ها اختصاص می‌یابد. در سربرگ‌ها اطلاعات دقیق فیش مانند: نوع یادداشت‌برداری، موضوع کلی و موضوعات فرعی، مشخصات ریز اثر مورد مطالعه و... پیش‌بینی شده است.

فیش‌برداری می‌تواند به یکی از شکل‌های زیر انجام بگیرد که در نوار بالایی فیش هم موجود می‌باشد.

نقل مستقیم: عین مطلب مورد مطالعه بدون هیچ‌گونه تغییری در میان گیومه قرار می‌گیرد.

نقل به مضمون: مضمون مطلب خوانده شده با زبان و بیان پژوهشگر نوشته می‌شود.

تلخیص: خلاصه‌ای از مطالب ثبت می‌شود.

در فیش‌برداری نکات متعددی را باید مدنظر داشت از جمله اینکه مطالب طولانی را خلاصه نوشت. قواعد نگارشی و ویرایشی را رعایت کرد. از پشت فیش جهت فیش‌نویسی استفاده نشود و هرگونه نقد و نظر در پشت فیش نوشته شود. جهت اطلاعات بیشتر، تخصصی‌تر و دقیق‌تر به کتاب فیش‌نویسی عبدالرحیم موگهی مراجعه کنید.

جلسه سوم

هنگامی که دانش‌آموزان با مسائل ویژه روبه‌رو می‌شوند و سعی می‌کنند درباره آن مسائل بنویسند، قوای عقلی و شناختی آنان تقویت می‌گردد. درواقع فرایند نوشتن در تنظیم و فرمول‌بندی مسائل، روشن شدن آنها و تفکر عمیق به دانش‌آموزان کمک می‌کند.

اسکیمیت

محتوا : کارگاه شماره ۲ (نوشتن مقاله‌ای تحقیقی درباره موضوع منتخب خود در جلسه دوم)

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ از مقاله‌نویسی به عنوان شیوه‌ای برای حل مشکلات جاری جهان بهره بگیرد.
- ۲ مقاله‌نویسی را به عنوان روشی برای پرداختن به علاقه‌مندی‌های خود در زمینه پژوهش بشناسد.
- ۳ با رعایت ساختار منسجم و صحیح، یک مقاله تحقیقی بنویسد.
- ۴ قدرت قضاوت در باب مقالات تحقیقی را به دست بیاورد.

بخش تولید مقاله در منزل انجام شده و در ادامه با روش قضاوت عملکرد نوشته‌ها ارزیابی می‌شوند. بهتر است یک مقاله برای کل کلاس خوانده و بررسی شود و بقیه مقالات در گروه با استفاده از چک لیست بررسی و تحلیل شوند.

دانش‌فرامتنی

بحث نگارش علمی به یونان باستان باز می‌گردد. حکمای یونان «رتوریک» را به معنای استفاده مؤثر از زبان برای اقناع مخاطب به کار می‌بردند و تا قرون وسطی، به شکلی کلی این امر ادامه داشت. با اختراع صنعت چاپ در سال ۱۴۴۰ تحول عظیمی در پیشرفت ارتباطات علمی و شکل مکتوبات رخ داد، اما هنوز به صورت مقاله علمی و پژوهشی شکل نگرفته بود. در سال ۱۶۶۰ انجمن سلطنتی لندن برای پیشبرد علوم طبیعی مفهوم مقاله علمی و پژوهشی را به کار برد. به این معنی که متن توسط یک نفر نوشته شود و توسط چند نفر داوری گردد و بعد اجازه چاپ پیدا کند. در ایران از دوره مشروطه قالب مقاله رواج یافت و مقاله‌نویسان بزرگی همچون فروغی، عباس اقبال، مجتبی مینوی، جلال همایی، عبدالحسین زرین‌کوب و... پا به عرصه پژوهش نهادند و از دهه هفتاد تقسیم‌بندی مقالات به علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی رایج شد. در دهه هشتاد پایگاه‌های استناد علوم جهان اسلام تحت عنوان ISC پایه‌گذاری شد و در مقابل ISI قرار گرفت که مقالات علمی جهان را فهرست‌بندی می‌کند (ضیاء موحد، ۱۳۸۹).

اما مقاله علمی باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد؟

عنوان مقاله باید دلالت‌گر، روشن‌گر، فشرده و کوتاه باشد، تمام متغیرهای اصلی پژوهش را در خود داشته باشد، از علائم مبهم و نیز اختصاری استفاده نکرده باشد.

چکیده مقاله باید خلاصه‌ای دقیق از مقاله باشد که در آن پرسش مقاله، موضوع مورد بررسی، روش اجرای کار و انجام پژوهش، یافته‌ها و نتایج پژوهش به صورت فشرده، غیرقضاوتی و منسجم در یک بند نوشت ارائه می‌شود.

کلیدواژه: کلیدواژه‌ها واژگان اصلی پژوهش هستند که با جست‌وجوی هر یک از آنها به اصل پژوهش دسترسی پیدا می‌کنیم. به همین دلیل این واژه‌ها باید با کلمات اصلی عنوان و مسئله تحقیق و تاحدامکان با عنوان‌های فرعی مقاله تناسب داشته باشند.

نحوه نوشتن نام نویسنده یا نویسندگان مقاله: نام و نام‌خانوادگی نویسندگان بدون شاخص‌هایی مانند دکتر و... در بالای مقاله، سمت چپ و پس از موضوع، عنوان می‌شود. توضیحات و مشخصات بیشتر در پاورقی همان صفحه ارائه می‌گردد. این توضیحات عبارت‌اند از: رتبه علمی افراد، وابستگی‌شان به سازمان‌ها یا نهادهای خاص؛ مانند: هیئت علمی دانشگاه تهران. همچنین مشخص کردن نویسنده مسئول

مقاله. ترتیب نام نویسندگان در مقاله مهم است و غالباً بر طبق توافق میان نویسندگان این امر مشخص می‌گردد، مگر اینکه مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله و پژوهش‌هایی از این دست باشد و آیین‌نامه‌های داخلی دانشگاه‌ها یا مؤسسات، اولویت تقدم و تأخر ذکر نام افراد پژوهشگر را ذکر کرده باشند.

مقدمه : مقدمه پژوهش مسئله اصلی پژوهش، روش و راهکار را معرفی می‌کند و در ادامه به پیشینه علمی پژوهش می‌پردازد. بیان چارچوب نظری پژوهش، معرفی روش انجام آن، تجهیزات و لوازم پژوهش، بخش‌های دیگر مقدمه هستند.

بدنه اصلی نوشتار (بحث و تحلیل) : جوهر مقاله و هنر مقاله‌نویس در بدنه اصلی نوشتار نمودار می‌شود. نحوه رده‌بندی داده‌ها، سازگاری روش با رویکرد تحلیل، نوع استدلال‌ها و نظم منطقی قسمت‌های مختلف همگی در استحکام و قدرت تأثیر این بخش مؤثر هستند.

نتیجه‌گیری : نتیجه‌گیری مقاله باید یک جمع‌بندی روشن از ایده‌های نویسنده باشد. ایده‌هایی که در طی مقاله به آنها پرداخته شده است.

سرقت علمی، ادبی یا فکری در فارسی، در برابر واژه Plagiarism به کار می‌رود و به معنی استفاده از ایده‌ها و عبارات دیگران، به عنوان ایده و عبارات خویش و در واقع نوعی دستبرد فکری است. وقتی به منبعی که از آن استفاده کرده‌ایم، ارجاع می‌دهیم یعنی اخلاق پژوهش را رعایت کرده‌ایم.

درس ششم

نگارش علمی: مقاله‌نویسی (۲)

نماینه درس

ایده‌کلیدی: تقویت مهارت مسئله‌یابی و حل مسئله در قالب مقاله‌نویسی

متن و تصویر	فعالیت	کارگاه نوشتن	حکایت‌نگاری	حوزه‌های فرعی
محتوای دانشی ضروری برای شناخت اجزای یک مقاله (فهرست منابع، چکیده، کلید واژه) با مثال‌های عینی و روشن	<ul style="list-style-type: none"> ارزیابی منابع پایانی کتاب درسی تولید یک نوشته برای مقاله‌ای که ارائه شده تحلیل قضاوتی کلیدواژه مقاله داده شده 	<ul style="list-style-type: none"> مقایسه فهرست منابع کتاب‌های درسی با هم تکمیل اجزای مقاله‌ای که در درس قبل نوشته‌اند (چکیده، کلیدواژه و منابع) ارزشیابی مقاله دوستان خود بر اساس معیارهای پایانی درس 	<ul style="list-style-type: none"> بازآفرینی یک حکایت 	<ul style="list-style-type: none"> آشنایی با سایر شیوه‌های صحیح منابع‌نویسی در پژوهش شناسایی و معرفی منابع دست‌اول در پژوهش معرفی پایگاه‌های علمی و پژوهشی معتبر قابل ارجاع در پژوهش

تدریس این درس در سه جلسه ۹۰ دقیقه‌ای، به شرح زیر انجام می‌شود :

جلسه اول

لازم است مقاله در یک بافت علمی شکل بگیرد. ساختار نظام‌مند مشخص داشته باشد. صریح و بدون ابهام باشد. با رویکرد تحلیلی نوشته شود. با تئری‌زانی درست نوشته شده باشد. به صورت موجز و در قالب تعداد واژگان مشخص منظور خود را ابلاغ نماید. با رعایت امانت‌داری و اخلاق پژوهش نوشته شده باشد. قضاوت‌های سوگیرانه و مغرضانه نداشته باشد. متناسب با نیازهای مقاله خلاقیت و نوآوری داشته باشد.

محتوا : آشنایی با چکیده و کلید واژه، انجام فعالیت ۲ و ۳، شماره ۲ کارگاه نوشتن بخش چکیده و کلید واژه در منزل انجام شود.

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ به ضرورت وجود چکیده و نقش آن در پژوهش پی ببرد.
- ۲ چکیده مستدل و منطقی پژوهش را تدوین کند.
- ۳ به فهم درستی از انتخاب کلید واژه در پژوهش برسد و برای یک پژوهش کلید واژه بنویسد.

روش تدریس: نقشه مفهومی

تفکر مفهومی از کاربردهای آموزشی نظریه یادگیری معنی دار کلاس آزیل است و نوعی طراحی گرافیکی است که روابط مفاهیم موجود در یک مطلب را ترسیم می کند (درتاج و کردنوقایی، ۱۳۹۵: ۲۸۹). منظور از نقشه مفهومی، رسم شبکه ای از روابط، میان عناصر متن است.

■ مراحل اجرا

۱ ابتدا فراگیران متن مقاله «سنگی زیر آب» (فعالیت بالای صفحه ۱۰۰) را به صورت فردی مطالعه می کنند و مفاهیمی را که به نظرشان در متن، کلیدی هستند، استخراج می نمایند.

۲ مفاهیم استخراجی را در گروه ها به اشتراک می گذارند و بر روی مفاهیم اصلی با مباحثه به توافق می رسند. این مفاهیم می توانند بین سه تا ده واژه باشند و کلیدواژه متن به حساب می آیند.

۳ هر گروه موظف می شود در مورد هر کلید واژه، یک جمله هدایتگر و کاملاً مفهومی با تکیه بر مقاله پیش بنویسند.

۴ فراگیران جملات نوشته شده را با هم به اشتراک می گذارند و در مورد توضیح و تبیینی که از واژگان داشته اند به توافق می رسند (در مورد توضیحات به توافق می رسند، طبیعی است که جملات با هم متفاوت خواهند بود).

۵ گروه ها با در کنار هم قرارداد جملات و با رعایت ساختار چکیده متن خود را نهایی می کنند.

۶ در پایان نوبت به ارزشیابی و داوری نهایی متن های گروه ها می رسد که منطبق بر معیارهای اصولی که کتاب ارائه کرده است این امر محقق خواهد شد. در اینجا دانش آموزان در گروه مباحث مربوط به چکیده و کلیدواژه ها که در کتاب آمده را می خوانند و پس از گفت و گو درباره آنها، با استفاده از معیارهای کتاب به ارزیابی تولید خود می پردازند.

از دانش آموزان می خواهیم تمرین (۲) کارگاه نوشتن (بخش چکیده و کلیدواژه) را در منزل انجام دهند.

درنگی در قلمرو فعالیت ها

فعالیت ۲: فعالیت دوم در قالب تکلیف چکیده نویسی برای تقویت درک مفاهیم کلیدی یک متن و پرورش مهارت های تأمل، استنباط و خلاصه نویسی دانش آموزان است. با توجه به اینکه اصول چکیده نویسی در کتاب درسی آمده است، این فعالیت نیز در بطن خود نوعی قاعده آموزی را نیز پوشش می دهد.

فعالیت ۳: مباحثه و گفت و گو، زمینه ساز پرورش تفکر انتقادی است. در طی بحث های گروهی، دانش آموزان اصول، تعاریف و مفاهیم را از راه استدلال می آموزند، همیاری و مشارکت را تجربه می کنند، یادگیری عمیق صورت می گیرد و رغبت دانش آموزان برای قرار گرفتن در فضای آموزش و یادگیری دوجندان می شود.

جلسه دوم

«زبان فکری است که در قالب واژگان و ساختار، در موقعیتی خاص، لباس خط و یا صوت به تن کرده است و قصد صاحب فکر را افشا می‌کند. زبان، تراوش فکر و نیرویی بالقوه ذهنی است که نیاز به محرکی دارد تا در بستر مناسب، رشد و تکامل خود را آغاز نماید.»

آفاگل زاده

محتوا : بخش فهرست منابع در کتاب، فعالیت شماره یک، کارگاه شماره یک، بررسی پاسخ‌های دانش‌آموزان به کارگاه شماره ۲ که در منزل انجام شده است.

اهداف : دانش‌آموز بتواند :

- ۱ شیوه صحیح منبع‌نویسی و ارجاع در یک مقاله علمی را بیاموزد.
- ۲ به صورت عملی نمونه‌هایی از منبع‌نویسی صحیح را ارائه نماید.
- ۳ قدرت نقد شیوه‌های منبع‌نویسی در آثار دیگران را پیدا کند.

جلسه دوم ابتدا با اشتراک گذاری، نقد و ارزیابی پاسخ‌هایی که دانش‌آموزان در منزل به تمرین دو کارگاه نوشتن داده‌اند، شروع می‌شود. در ادامه با روش بحث گروهی منبع‌نویسی به شرح زیر تدریس می‌شود.

شیوه تدریس پیشنهادی: بحث گروهی

آموزش با روش بحث گروهی دارای مراحل به شرح زیر است :

انتخاب موضوع بحث : موضوعاتی که افراد را مشتاق و بحث گروهی را فعال و پرتحرک می‌سازند، انتخاب‌های مناسب هستند. موضوعات بحث برانگیز باعث افزایش سطح علاقه و در نتیجه میزان مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی می‌شوند و نیاز دانش‌آموزان به مقابله با نظرات مخالف و گوناگون را برآورده می‌سازند و همچنین سطح درک و فهم دانش‌آموزان از منطق، اطلاعات و موقعیت خود را بالا می‌برند. موضوع مورد بحث منبع‌نویسی است که برای جالب شدن موضوع معلم از تمرین ۱ کارگاه نوشتن استفاده می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد کتاب‌های درسی که آن روز همراه دارند را روی میز بگذارند و فهرست منابع آنها را ببینند، آنها را با هم مقایسه کنند و درباره آن گفت‌وگو کنند.

یافتن زمینه مشترک برای بحث : قبل از شروع بحث گروهی، خوب است که دانش‌آموزان برای بحث آماده شوند. برای این منظور معلم می‌تواند از دانش‌آموزان بخواهد تا درباره موضوعی مطالعه کنند، یا فصلی از کتاب را بخوانند. در اینجا دانش‌آموزان مطالب صفحه ۹۶ و ۹۷ کتاب نگارش را در گروه می‌خوانند و با بحث و گفت‌وگو درباره آنها، یادگیری عمیق‌تر خواهد شد.

چگونگی نشستن افراد در جلسه بحث گروهی : برخلاف روش سخنرانی که در آن معلم مقابل افراد کلاس قرار می‌گیرد، در بحث گروهی معمولاً اعضای گروه به صورت دایره‌ای در کنار هم می‌نشینند و معلم نیز مانند اعضا، جایی از این دایره قرار می‌گیرد و با اعضا تماس چشمی دارد.

هدایت جریان بحث : نقش معلم در بحث گروهی باید به حداقل برسد تا دانش‌آموزان فرصت بیشتر برای شرکت در بحث داشته باشند. بهترین روش این است که معلم بعد از معرفی موضوع به صورت شنونده‌ای در آید و سکوت کند و به عنوان رئیس جلسه نظم جلسه و نوبت افراد را حفظ کند.

زمانی که بحث به بن بست می‌رسد یا از مسیر خود خارج می‌شود، معلم باید بحث را هدایت کند. برخی از معلمان ریاست جلسه را نیز خود به عهده نمی‌گیرند و این کار را به یکی از اعضای کلاس واگذار می‌کنند، زیرا معتقدند که اداره جلسه بحث، فرصت گوش دادن کامل را از آنها می‌گیرد و سبب می‌شود که دانش‌آموزان به جای خطاب به یکدیگر، مرتباً معلم را مورد خطاب قرار دهند.

درنگی در قلمرو فعالیت‌ها

فعالیت ۱: دانش‌آموز باید منابع انتهایی کتاب را بررسی نماید و به ترتیب ارائه مطلب، در معرفی منبع توجه نماید. به نظر می‌رسد این نوع یادگیری و کسب مهارت را باید «یادگیری کشفی معنادار» تلقی کرد. در این روش، یادگیرنده خود سعی در کشف مطلب دارد و یا کوشش می‌کند به راه‌های جدیدی از حل مسئله و یادگیری موضوع نائل گردد (اکبری شلدره و همکاران، ۱۳۹۰). در واقع طی این فعالیت به دانش‌آموزان این فرصت داده می‌شود تا براساس اصول اولیه «قاعده‌آموزی» به تمرین اصول آموخته شده و تقویت و تثبیت آنها بپردازد (سیف، ۱۳۹۲: ۳۷۷).

منبع‌نویسی‌های رایج: اگرچه در ایران و جهان با شیوه‌نامه‌های متعددی برای ارجاع و منبع‌نویسی روبه‌رو هستیم، اما واقعیت این است که تفاوت آنها با هم چندان زیاد نیست. به طور کلی همه شیوه‌نامه‌ها برای مستندسازی نقل قول‌ها و ارجاعات، دو شیوه متفاوت پیشنهاد کرده‌اند که بر اساس تفاوت در روش تحقیق و مواد رشته‌های علمی با هم فرق دارند که در اینجا به معمول و مشهورترین شیوه ارجاع اشاره می‌کنیم که عبارت است از: سبک ارجاع به نویسنده، تاریخ انتشار، شماره صفحه.

مثال: (محمدی، ۱۳۹۵: ۳۳) که نام نویسنده اثر، محمدی است و کتاب یا مقاله ایشان در سال ۱۳۹۵ تألیف شده است و عدد ۳۳ هم صفحه اثر را مدنظر دارد. بسته به اینکه اثر چند نویسنده داشته باشد، شیوه ارجاع متفاوت می‌شود. برای توضیحات بیشتر می‌توانید به کتاب‌های روش مقاله‌نویسی مراجعه نمایید. در مورد شیوه ذکر منابع هم اختلافات جزئی وجود دارد. رایج‌ترین شکل را در دستورالعمل فرهنگستان زبان و ادب فارسی می‌بینیم. با این وجود، بهتر است وقتی مقاله‌ای می‌نویسیم درمورد انتخاب دستورالعمل منبع‌نویسی و شیوه ارجاع، به سایت مجله مورد نظر مراجعه و «راهنمای نویسندگان» را مرور کنیم.

جلسه سوم

تفکر انتقادی فرایندی است که در آن افراد نظرات، اطلاعات و همچنین منابعی که این اطلاعات از آنها گرفته شده است را ارزیابی کرده، نظم منطقی به آنها داده، با دیگر اطلاعات مرتبط کرده و مفاهیم ضمنی را تحلیل می کنند.

آندولینا

محتوا : حکایت نویسی، قضاوت عملکرد خود و دوستان در زمینه چکیده نویسی، کلیدواژه نویسی و منبع نویسی.

اهداف : دانش آموز بتواند :

۱ توانایی و مهارت خود در زمینه نقد اجزای مقاله (چکیده، کلیدواژه و منبع نویسی) را عملاً محک بزند.

۲ به بازنویسی حکایت درس یا حکایت دیگری از پریشان قآنی بپردازد.

۳ با حکایت نگاری درک خود از فرهنگ غنی بومی را غنا ببخشد.

۴ با حکایت نگاری قدرت نگارش خلافاً خود را تقویت نماید.

روش تدریس پیشنهادی : در درس سوم شیوه‌ای برای بازنویسی حکایت پیشنهاد شده است، افزون بر آن در این درس می‌توان با توجه به اینکه دانش‌آموزان با مقاله‌نویسی آشنا شده‌اند، از جلسه قبل به آنها اطلاع داده شود که درباره قآنی و تأثیرهایی که از ادبیات فارسی پذیرفته است و اثرهایی که بر آن داشته، مطالعاتی انجام دهند و در این جلسه به گفت‌وگو و سپس نگارش درباره قآنی بپردازند. یا می‌توان با نمایش یا ارائه پریشان قآنی در کلاس، دانش‌آموزان را مختار کرد که هر حکایتی را که دوست دارند بازنویسی نمایند. پس از تولید، دانش‌آموزان با روش قضاوت عملکرد به ارزیابی و نقد متون یکدیگر می‌پردازند.

پی‌نوشت :

۱. در علوم طبیعی و فناوریانه اشاره به سال اثر به دلیل زمان نشر علم اهمیت دارد.

کتاب‌نامه

- ۱ آقازاده، محرم. (۱۳۹۵). راهنمای روش‌های نوین تدریس: بر پایه پژوهش‌های مغز محوری، ساخت‌گرایی، یادگیری از طریق همیاری. فراشناخت و... تهران: آبیژ.
- ۲ اکبری شلدره، فریدون، قاسم‌پورمقدم، حسین و علیزاده، فاطمه صغری. (۱۳۹۰). روش‌های نوین یاددهی - یادگیری و کاربرد آنها در آموزش. تهران: فرتاب.
- ۳ امین‌پور، قیصر. (۱۳۶۵). طوفان در پراتنز. تهران: حوزه هنری.
- ۴ پاینده، حسین. (۱۳۸۹). داستان کوتاه در ایران (داستان‌های مدرن). تهران: نیلوفر.
- ۵ ترقی، گلی. (۱۳۸۴). درخت گلایی، در جایی دیگر. تهران: نیلوفر.
- ۶ دولت‌آبادی، محمود. (۱۳۵۷). کلیدر. تهران: نشر پارسی.
- ۷ جرجانی، عبدالقاهر. (۱۳۸۹). اسرار البلاغه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۸ جلالی، مریم. (۱۳۹۳). شاخص‌های اقتباس در ادبیات کودک و نوجوان: نگاهی نو به بازنویسی و بازآفرینی به انضمام فهرست صدساله اقتباس از شاهنامه در ادبیات کودک و نوجوان. تهران: طراوت.
- ۹ جویس، بروس، کالهن، امیلی و هاپکینز، دیوید. (۱۳۹۶). الگوهای یادگیری ابزارهایی برای تدریس. ترجمه محمود مهرمحمدی و لطفعلی عابدی، تهران: سمت.
- ۱۰ حجازی، بنفشه. (۱۳۹۵). ادبیات کودکان و نوجوانان (ویراست جدید): ویژگی‌ها و جنبه‌ها. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- ۱۱ خاقانی شروانی، افضل‌الدین بدیل بن علی. (۱۳۹۳). دیوان اشعار. تهران: آگاه.
- ۱۲ دانشور، سیمین. (۱۳۴۸). سووشون. چاپ نوزدهم (۱۳۹۲)، تهران: خوارزمی.
- ۱۳ درتاج، فربرز و کرد نوقایی، رسول. (۱۳۹۵). نظریه‌های آموزش (الگوها، راهبردها، روش‌ها و فنون)، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- ۱۴ رابینسون، دیوید. (۱۳۹۵). نامه‌های چارلی چاپلین به دخترش. ترجمه مهشید ظریف، تهران: سراج اندیشه.
- ۱۵ رحیمی‌نژاد، ویدا. (۱۳۹۷). نگارش خلاق (از مجموعه کتاب‌های چگونه بنویسم). تهران: آوای نور.

- ۱۶ رحیمی‌نژاد، ویدا و نجفی‌پازکی، معصومه. (۱۳۹۷). از جمله به پاراگراف (از مجموعه کتاب‌های چگونه بنویسم). تهران: آوای نور.
- ۱۷ رستگار فسایی، منصور. (۱۳۹۰). انواع نثر فارسی. تهران: سمت.
- ۱۸ ریکو، گابریله. ال. (۱۳۹۱). نوشتن خلاق. ترجمه: گروه مترجمان، تهران: آمه.
- ۱۹ سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). روانشناسی پرورشی نوین (روانشناسی یادگیری و آموزش). تهران: دوران.
- ۲۰ شعبانی، حسن. (۱۳۹۶). مهارت‌های آموزشی و پرورشی، جلد اول (روش‌ها و فنون تدریس). تهران: سمت.
- ۲۱ صلح‌جو، علی. (۱۳۹۱). اصول شکسته‌نویسی (راهنمای شکستن واژه‌ها در گفت‌وگوی داستان). تهران: مرکز.
- ۲۲ فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۳). دیوان اشعار. تهران: آگاه.
- ۲۳ صلح‌جو، علی. (۱۳۹۳). اصول شکسته‌نویسی (راهنمای شکستن واژه‌ها در گفت‌وگوهای داستانی). تهران: مرکز.
- ۲۴ لنگرودی، شمس. (۱۳۹۶). مجموعه اشعار (دو جلدی). تهران: نگاه.
- ۲۵ لوح موسوی، سمیه سادات. (۱۳۹۰). گیرنده دخترم. تهران: سروش.
- ۲۶ منزوی، حسین. (۱۳۹۱). مجموعه اشعار. به کوشش حسین فتحی، تهران: آفریش.
- ۲۷ موحد، ضیاء. (۱۳۸۹). البته واضح و مبهرن است که... تهران: نیلوفر.
- ۲۸ موگهی، عبدالرحیم. (۱۳۹۳). روش فیش‌برداری (روش یادداشت‌برداری و دسته‌بندی مطالب). قم: بوستان کتاب.
- ۲۹ میرعابدینی، حسن. (۱۳۹۲). تاریخ ادبیات داستانی ایران. تهران: سخن.
- ۳۰ نجدی، بیژن. (۱۳۹۶). یوزپلنگانی که با من دویده‌اند. تهران: مرکز.
- ۳۱ نجفی‌پازکی، معصومه. (۱۳۹۴). از خواندن تا نوشتن (از مجموعه کتاب‌های چگونه بنویسم). تهران: مدرسه برهان.
- ۳۲ وطواط، رشیدالدین. (۱۳۳۹). دیوان اشعار. به تصحیح سعید نفیسی، تهران: بارانی.

